

DISSERTATIO PHILOLOGICA
DE

TEXTV
N. TESTAMENTI
GRAECO,

QVAM
SVB PRAESIDIO
D. IOANNIS HENRICI MICHAELIS,
TH. ET SS. LL. P. P. O.

PATRONI SVI, PRAECEPTORIS AC HOSPITIS
AETERNVM COLENDI,

publico συμφιλολογέντων examini
IN ACADEMIA FRIDERICIANA,
d. XIX. Octobr. MDCCVII. submitit

AVCTOR RESPONDENS
GEORG IO. HENCKE,

Vlza - Luneburgicus, nunc Diaconus Glauchensis.

EDITIO TERTIA

OBSERVATIONIBVS ET INDICE AVCTA.

HALAE MAGDEBVRGICAE,
Typis CHRISTIANI HENCKELII, Acad. Typogr. 1721.

DISSERTATIO PRIMA DE

DE

TEXTU

IN TESTAMENTIS

GRACIA

QVA

SVB PRÆSIDI

DOCTORIS HENRICI MICHAELIS

THEOLOGICI P. P. O.

IN ACADEMIA THEOLOGICA

ALTA RHEGNI

PRÆSENTATA

IN ACADEMIA THEOLOGICA

ET IN ACADEMIA RHEGNI

ALTA RHEGNI

GEORGIO LO. HENCKE

PROFESSORI THEOLOGICO

EDITIONE

ORATIONES ET INDEE

IN ACADEMIA

THEOLOGICA RHEGNI

DISSERTATIONIS CONSPECTUS.

Fontium Scripturæ, quorum necessaria est notitia §. I. conditio exponitur §. II. Speciatim de Novo Testamento disquiritur, cur non lingua Hebræa §. III. nec Syro-Chaldaea, tunc vernacula §. IV. sed Græca consignatum sit §. V. id quod cum primis de Evangelio Matthæi §. VI. Marci §. VII. itemque ad Hebræos Epistola probatur §. VIII. Succedit stili N. T., quem alicubi pure græcum, at sæpius Hellenisticum esse, adfirmatur §. IX. probaturque §. X. XI. additis cum obiectionum resolutione §. XII. tum rationibus convenientis phraseologie utriusque fœderis §. XIII. Hinc descenditur ad quæstionem de γλωττοσυγχύσει §. XIV. Speciatim de Chaldaeo-Syriasmis §. XV. Persismis §. XVI. Latinismis §. XVII. Sententia Hieronymi de Cilicis Pauli examinatur §. XVIII. Post, stili N. T. simplicitate §. XIX. eius efficacia §. XX. breuitate & plenitudine §. XXI. coherentia item ac verecundia expensis §. XXII. agitur de peculiaribus vocibus ac loquendi formulis §. XXIII. ubi confutata opinione, quæ Barbarismos & Solæcismos N. Testamento adfingit, §. XXIV. integritas textus vindicatur, ac quæ sit diuersarum lectionum ratio, ostenditur §. XXV. XXVI. XXVII. Dispicitur deinde de V. T. allegationibus in Novo, earumque frequentia §. XXVIII. atque vario allegandi more §. XXIX. Tandem externa antiquorum Codicum forma notatur §. XXX. XXXI. Inscriptionumque antiquitas §. XXXII. De subscriptionibus & speciatim σιγχαρηγία §. XXXIII. De Noui codicis partitione §. XXXIV. XXXV. De uecum Euangelistæ ac Apostoli acceptione §. XXXVI. De quaternario Euangeli-

starum numero §. XXXVII. item duodenario Apostolorum §. XXXVIII. quibus denique media sensum Textus S. inuestigandi adnectuntur. §. XXXIX.

§. I.

Maximum est beneficium, quo Opt. Max. Deus homines dignatus est, quod verbum suum non Hebræis tantum litteris, ac Græcis consignatum dederit, sed in plurimas quoque alias linguas translatum voluerit; sic namque factum est, ut pluribus populis de diuina constaret veritate. Quamquam vero multæ illæ, quæ hinc prodierunt verbi diuini versiones, adspernandæ nequaquam sunt, sed in magno potius pretio habendæ, quum ea, quæ ad salutem faciunt, si non vbiq̃ue, alicubi saltem, clara exhibeant atque perspicua; est tamen verissimum, quod in prouerbio dici solet: *Dulcius (immo tutius & purius) ex ipso fonte bibuntur aquæ*, h. e. ut *Glassii* verbis utar, *dulcius, immo dulcissime, purius, immo purissime ex Hebræo V. & Græco N. T. veritatis fonte omnis doctrinæ, vitæ & consolationis hauritur bibiturque aqua.* Phil. S. lib. I. tract. I. p. I. Qui enim in sacris litteris hinc inde neque hæsitare, neque aliorum tantum oculis videre voluerit, sed ad cognitionem diuinæ veritatis certiolem & solidiorem adspirat, ut iudicare ipse queat, quid, in controuersiis in primis, congruat cum fontibus, fontes ipsos intelligat est necesse. Probe hoc *Franzius* in aureo tractatu de Interpretatione S. Scripturarum p. m. 41. ed. Witteb. 1619. vrget, omnino, inquit, *inconcussum manebit hoc, quod Sacer Codex sit scriptum Omnisccii & ἀναμαρτήτως DEI, sed versiones sint scripta hominum, qui & labuntur multipliciter, & eruditionem, seu scientiam, seu prophetiam in hac vita non habent nisi EX PARTE, ut loquitur Apostolus ad Corinthios.* Nulla igitur vnquam nominari aut sperari poterit Bibliorum sanctorum versio, quæ ad amissum, quoad voces, & quoad sensum fontibus ita correspondeat, adeo ut in eam iurare queas, & ex ea sola

la sine fontibus tutissime omnia propugnare audeas, nimirum, ut dixi, quoad voces & quoad vorum contenta. Et p. m. 47. pergit: Ut autem extent aureæ & optimæ versiones Bibliorum, tamen fontes necessarii sunt (1) ut certior reddatur unusquilibet litteratus præsertim, fontes ita & non aliter habere. (2) Ut de exortis controuersis firma conscientia aliquis sententiam suam pronunciare possit, quod nunquam fiet, nisi fontibus inspectis. (3) Quia nulla vnquam erit versio omnibus cunctis & singulis suis numeris absoluta beataque. Vnde aliqua in quibusque versionibus sæpenumero, si non emendanda, tamen illustranda veniunt, quod non nisi per fontes fieri licebit. (4) Quia ad dogmatum explicationem solidam necesse est cognosci phrasas fontium. Transformabit (ignarus phraseon) dogmata, ut ceram in diuersas sententias, & perniciosis tumultibus opinionum ipse se euertet. Vnde Vir B. in votis habebat, ut Theologis quasi vernaculus esset Hebræus & Græcus textus V. & N. T. p. m. 9.

§. II. Ut vero Scriptura S. in libros V. ac N. Testamenti dispescitur, quorum illi de Messia exhibendo agunt, hi autem de ipso iam exhibito testantur; ita illorum fontem lingua *Hebræa*, & paucis in locis (nimirum in *Daniele* c. II. a v. 4. ad finem c. III. VII. tot. in *Esdra* a v. 8. c. IV. vsque ad v. 18. c. V. inclusiue, & a v. 12. c. VII. vsque ad v. 26 eiusdem inclusiue; in *Ieremia* denique vnica pericope c. X, II. quia in his locis, cum Chaldæis acta vel agenda recensentur) *Chaldæa* constituit, horum vero *Græca* vnica atque sola.

§. III. Nobis quum in præsentia de textu N. Testamenti duntaxat sermo sit, quem originaliter *Græcum* esse iam diximus; primum dispicienda erit illa, quæ ventilari solet, quæstio: cur N. Testamentum lingua non æque *Hebræa* ac *Vetus*, sed *Græca* fuerit consignatum? Respondemus autem, Deum hoc modo tam Iudæorum, quam Gentium prospicere saluti voluisse. Si enim *Hebræa*, aliaue, quam *Græca* conscriptum esset lingua, vtilitas vtrique parti exigua admodum extitisset, quin fere nulla; quippe non paganis tantum *Hebræa* lingua igno-

ignota erat, sed ipsi quoque Iudæi, paucis eruditis exceptis, ita obliti illam, ut iis vernacula esse iam dudum desiisset. Hoc ipsum vero ut eo perspiciamus dilucidius, fata linguæ sanctæ in gratiam *συμφιλολογούντων* breuibus perlustramus. Tres hic ætates commemorat *Pfeifferus* Crit. S. Cap. III. quæst. IV. p. m. 45. seqq. Prima est *Ebraismi illibati*, quæ a prima sua origine usque ad deportationem Babylonicam se extendit, quæ Iudæi linguam Hebræam puram illibatamque retinuerunt, non obstante longo etiam seruitutis Aegyptiacæ tempore. Testantur id ipsum non tantum Hebræi, sed etiam miraculi quasi loco prædicant, maiores suos in Aegypto linguam Hebræam retinuisse immutatam. Haud parum quidem ad puritatem huius linguæ conseruandam faciebat, quod in terra Gosen ab Aegyptiis vivebant remotiores. Aut secundum *Bocharti* sententiam Geograph. S. part. I. lib. I. cap. XV. p. m. 59. quia ex Hebræa lingua in Aegyptiam non tam procliuvis erat lapsus; quia Aegyptia multo plus differebat, quam Syra aut Chaldaea, quæ Hebrææ linguæ sunt dialecti, ab ea non remotiores, quam a Latina nostra vulgaris. Aut, pergit ille, quod erudite obseruat *D. de Grentemesnil*, quia Iudæi in Aegypto conferti habitabant, in Babylonia dispersi, singuli apud Dominos suos, quorum lingua uti cogeantur. Quod si forte quid sordium Aegyptiacarum attraxerint & linguæ etiam suæ quidam admiscuerint, id omne mansione 40. annorum in deserto purificationum & depositum iterum fuisse, eamque singulari Dei prouidentia, huius rei causâ, tam diuturnam fuisse, scribit *R. Asarias* in Meor Enajim c. 57. f. 174. Vid. *Buxtorff.* dissert. de linguæ Hebrææ, in & a confusione, conseruatione & propagatione. V. 40. Secunda ætas est *Ebraismi inclinati*, a deportatione Babylonica ordiens, & ad excessum usque Prophetarum se extendens. Hoc temporis spatium lingua sancta non ita pura mansit, atque integra, ut non paulatim Chaldaismi admixisset consortium; nec dubitant multi, quin Iudæorum plerimi, in primis de vulgo, linguam suam in ipsa captiuitate dediderint plane, & ex diuturna cum Chaldæis consuetudine ipsius

ipsius etiam Chaldaëæ linguæ acquisuerint facultatem. Al'e-
gant pro sua sententia stabilienda dictum Neh. VIII, 8. *Et le-*
gerunt in lege Dei מפורש *distincte* siue explicate, h. e. se-
cundum Raschium comment. ad v. 7. : שהיו מתרגמין *expo-*
suerunt lingua vsitata, quæ nulla tunc alia erat, quam Chal-
dæa. Et Elias Præfat. in *Meturg.* siue Lexic. Chaldaic.
וכשגלו מארמם זבאו לבבל שכתו כל וכל ככתוב
בספר נחמיה *ex quo exularunt ex terra sua, & venerunt*
Babylonem, obliti sunt omnia, sicuti scriptum est in libro Ne-
hemie. Hanc tamen sententiam non faciemus nostram; lin-
guam enim paternam nondum illos plane dedidicisse, colligi
inde videtur, quod Prophetæ etiam post captiuitatem *Hebra-*
ice scripserint. Conf. Neh. VIII, 3. 9. c. XIII, 23. 24. Tertia
ætas *Ebraismi abrogati* adpellatur, quando post excessum
Prophetarum primum mutata in *Chaldaeam*, subsequenter
dein temporibus in *Chaldeo-Syram*, ex Syra ac Chaldaea com-
mixtam, degenerauit; qua etiam Saluatorem nostrum & A-
postolos locutos fuisse, loca passim euincunt, vid. Matth.
XXVII, 46. Marc. V, 41. Act. I, 19. Vid. *Mais Exam. Histor. Crit.*
N. T. P. Richard. Simon. c. VI p. 72. seqq. Adpellatur qui-
dem in N. Testamento *Hebraice*, vt Ioh. V, 2. c. XIX, 13. 17.
Act. XXI, 40. quia Hebræorum tunc erat sermo, significatu
tamen latiori. In hac ipsa lingua, quod obiter notamus, va-
rias fuisse dialectos, haud obscure significatur, quando ancilla
Petro dicebat Marc. XIV, 70. *Nam & tu Galilæus es, &*
locutio tua adsimilis est. Erat enim Galilæorum lingua *cras-*
sa, barbara, impolita & rudis, litteras distinctas confundens,
voces diuersas inconcinne iungens, vocibus peculiaribus, in Iu-
dæa inusitatis, utens, sicque dialecto ab Hierosolymitanis dis-
crepabat. Ita illorum dialectum ex allatis monumentis
Talmudicis describit *Buxtorffius* Lex. Talm. fol. 435. seq.;
existimans, Petrum studio hic vsum fuisse Galilæo idiomate,
vt tanquam idiota & rudis plebeius e præsentis periculo eua-
deret, nec pro discipulo Christi haberetur. Ex quibus o-
mnibus

mnibus nunc adparet, linguam Hebræam, Saluatoris & Apostolorum tempore, Iudæis vernaculam amplius haud extitisse. Vnde fiebat, vt prælecto in Synagogis codice S., interpres quidam semper adstaret, qui vel *Græce* vel *Chaldaice* illum exponebat. Idem hoc causam dedit versionum Chaldæarum, quæ *Targumim* dicuntur; immo iam tum statim post solutionem Babylonicam versionem quandam extitisse, ad quam interpres alligatus fuerit, ne pro lubitu explicaret textum, sentit *Hottingerus* Thes. Phil. Lib. I. cap. III. Sect. III. quæst. I. p. m. 280. Eadem etiam causa fuit, quare & adhuc hodie Codices Hebræos MSS. habeamus, in quibus statim post textum Hebræi singulos versiculos eius paraphrasis seu versio Chaldaica conscripta extat.

§. IV. Neque vero a scriptoribus Θεοπνεύστοις N. foedus lingua Syro-Chaldæa consignari voluit DEVS, quia nec hac ratione cum Iudæis, tum paganis consultum fuisset. Hæc namque lingua, vt his minus accommodata erat, ita illis minime accepta atque grata; quippe qui illam, licet tunc vernaculam, tanquam sordidam & rebus sacris non satis dignam contemnebant. Inde Rabbinos hunc canonem tradidisse legimus in Tract. *Schabbath* fol. 12. b. & *Sotah* f. 33. 2. יחיד שואל i. e. Homo singularis siue priuatus, dum necessaria sibi petit, utatur quauis lingua, excepta Syriaca. Conf. *Lightfooti* Hor. Hebr. ad Matth. I, 23. p. m. 189.

§. V. Itaque quum tempus impletum esset, quo DEVS Euangelium suum ex angustiis illis Iudææ finibus in campum latiore educere, nec Iudæis solum, sed cunctis etiam gentibus proponere decreuerat, *Græcam* selegit linguam. Erat enim hæc ipsa lingua aptissima, qua diuina mysteria patefierent. Nulla Christi & Apostolorum tempore inter reliquas linguas erat præstantior, nulla vulgatior; nec ipsa Latina tunc ita diffundebatur, teste *Cicerone*, qui in Orat. pro Archia Poeta, *Græca*, inquit, *ubiuis leguntur, Latina autem lingua suis*

fuis finibus exiguis continetur. Magnum præterea in ea addi-
scenda studium ponebatur, quod tota paganorum sapientia
in eadem conscripta extabat, adeo ut nec Iudæi illius ignari
essent; utpote in quorum manibus LXX Interpretum versio-
nem fuisse, prælectamq; in ipsorum Synagogis, *Tertull. Apol.*
c. 18. & *Iustinus II. Apolog.* testantur, quos etiam citavit *Wal-*
tonus bibl. polygl. proleg. IX f. 60. vid. *Buxtorff. Lex. Talmud.*
f. 104. In quanto autem pretio illis hæc ipsa lingua fuerit, ex
multis testimoniis colligi potest *Megillah. fol. 6. b.* רבן שמעון

בן גמליאל אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא
יוונית רבי אבהו אמר רבי יוחנן הלכך כרבן שמעון בן
גמליאל ואמר רבי יוחנן מאי טעמא דרבן שמעון בן
גמליאל אמר קרא יפּת אלהים ליפּת וישכן באהלי
& paulo post: שם דבריו של יפת יהיו באהלי שם
יפת אלהים ליפּת יפּיתו של יפת יהא באהלי שם

h. e. secundum versionem *Lightfooti* Hor. Hebr. pag. 191.
R. Simeon ben Gamaliel dicit, etiam de libris sanctis non per-
miserunt sapientes, ut scriberentur in alia lingua quam Græ-
ca. *R. Abbu dicit, dixisse R. Iochananem, traditio est secun-*
dum R. Simeonem, dixisse insuper R. Iochananem. Vnde
probatur illud Rabban Simeonis? Ex eo, quod dicit Scriptura,
persuadebit Deus Iapheto, atque habitabit in tentoriis Semi.
Verba Iapheti erunt in tentoriis Semi. Persuadebit DEVS
Iapheto i. e. decor Iapheti erit in tentoriis Semi. Vbi Glossa:

יפּיתו של יפת הוא לשון יון לשונו יפה משל כל בני יפת
Decor Iapheti est lingua Græca, pulcherrima ex iis linguis, quæ
sunt filiorum Iapheti. Immo lingua hæc tam familiaris ipsis
fuit, ut fere vernacula ea vterentur. Allegat hanc in rem
Lightfootus Hor. Hebr. p. 192. testimonium ex Hierosolym.
Megill. col. 2. *Dixit R. Iochanan de Beth. Gubrin: Qua-*
tuor sunt linguæ nobiles, quibus utitur mundus: Vernacula
ad cantum, Romana ad bellum, Syriaca ad luctum, Hebræa ad e-

locutionem; ubi per vernaculam non nisi Græcam intelligi, ex aliis Iudæorum testimoniis collatis demonstrat. Sic R. *Leui Cæsaream* veniens, ibi audiit quosdam phylacteria Hellenistice recitantes. Hieros. *Sotab*, fol. 21. 2. Hinc patet, nullam fuisse linguam Græca aptiorem, qua tum Iudæi, tum Gentes de Christo erudirentur.

§. VI. Etsi vero plerosque N. T. libros Græce scriptos esse concedant omnes, quosdam tamen excipiendos esse, censent nonnulli; Scilicet Evangelium *Matthæi*, *Marci*, & Epistolam *Pauli* ad Hebræos datam. *Matthæum* Evangelium suum *Hebraice* scripsisse, plures ex Patribus crediderunt. Primus est *Papias*, quem secutus est *Irenæus*, *Origenes*, *Eusebius*, *Hieronymus* aliique. Vid. *Euseb.* H. E. libr. III. c. 39. libr. V. c. 8. libr. VI. c. 25. libr. III. c. 24. *Hieronymus* in proœm. comment. in *Matth.* Tom. IX. f. 6. Id ipsum deinde ex Pontificiis *Bellarminus*, *Baronius*, aliique docuerunt. In qua sententia etiam *Millius* proleg. N. T. f. 8. edit. Lond. videtur esse, ita tamen, ut præter archetypum ipsum *Matthæi* & apographum vnum atque alterum, quæ secum detulerint Ebionæi, haud iam extiterit vnquam textus Hebræus. Rationes, quibus inducti, potissimum sunt sequentes: (1) quod *Matthæus* Evangelium suum in gratiam Iudæorum scripserit. (2) quod *Papias*, qui cum Apostolorum discipulis versatus, immo ab *Irenæo* auditor Iohannis appellatus est, cumque eo plures ex Patribus id statuunt. (3) Ipse *Hieronymus* exemplar in Cæsariensi Bibliotheca suo se tempore vidisse adserat in *Catal. Scriptorum Eccl.* T. I. f. 268. & alib; (4) *Syrus* sub finem Evangelii *Matthæi* in sua versione addat: *Finitum est Evangelium sanctum prædicationis Matthæi, quod prædicavit Hebraice in terra Palestina.* (5) Denique *Ignatius* in epistola ad Smyrnæos verba proferat, quasi a Christo prolata, quæ lecta fuerunt in Evangelio Nazaræorum, docente *Hieronymo* in *Catalogo Script. Eccl.* in voce *Ignatius*: ὅτι πρὸς τὰς περὶ Πέτρον ἦλθεν, ἔφη αὐτοῖς· Δάδετε ψηλαφῆσατέ με καὶ ἴδετε, ὅτι οὐκ εἰμὶ δαιμῶνιον αἰσώ-

εὐαγγέλιον. Respondemus autem ad *primum*, non quidem negari, Matthæum, petitis Iudæorum, qui Christo nomen dederant, gratificatum, Euangelium suum scripsisse; inde tamen non sequi, illud *Hebraice*, aut solis Iudæis ab ipso consignatum esse. Etiam alii Apostoli, *Petrus, Iacobus, Iudas* ad Iudæos suas dederunt Epistolas, nemo vero vnquam dixit, illas *Hebraico* scriptas idiomate extitisse. Sequeretur potius, Euangelium Matthæi *Syriaca* lingua, tunc vernacula, conscriptum initio esse; quæ sententia est *Widmanstadii, Guidonis Fabricii* (vid. *Erasmi Schmid.* in præf. ad Matth.) postque hos *Briani Waltoni* in Bibl. polyglott. prol. XIII. n. 6. f. 88. Eam tamen sententiam locum nullum inuenire, §. IV. euincit. Ad *secundum* illorum argumentum quod attinet, auctoritatem & testimonium *Papiae* aliorumque Patrum licet veneremur, hac tamen in re haud magni ponderis esse ac momenti arbitramur. *Papias* enim (vt vir *σμικρὸς τὸν νῆν*, *admodum modico iudicio* præditus fuit, teste *Eusebio* H. E. libr. III. c. 39. ita) facile potuit aut male intellecta narrare, aut forte etiam fingere, quod in aliis rebus fecisse videtur, vt *Eusebio* dudum animaduersum. Facile enim fieri potuit, vt quod de Matthæi *Hebraico* Euangelio primus scripserat, temere ab aliis sit arreptum. Ita *Clericus* iudicat dissert. de quatuor Euang. p. 54. Eoque id faciliore negotio fieri potuit, vt Patres improuide hac in re secuti ipsum sint, quo minus illi *Hebrææ* linguæ periti, aut satis diligentes in isto Euangelio inquirendo fuerint. Vid. *Maii* Exam. Hist. Crit. N. T. R. S. Cap. V. §. 5. seqq. p. 57. sqq. *Tertio* esto etiam, Matthæum *Hebraice* scripsisse Euangelium: ipsis tamen Apostolorum temporibus scriptum illud *Græce* prodiisse, atque Ecclesiæ vt *authenticum* commendatum, & a primis statim initiis receptum in ea fuisse, obseruatum fuit. Quin ipse *Hieronymus* dubitauit, an illud Matthæi *Hebræum* esset illud ipsum, quo suo tempore *Nazaræi* utebantur, quodque tum in bibliotheca *Cæsariensi*, tum *Beroæ*, tum alibi sua ætate extitisse memorat. Vid. ipse ad

Matth. cap. XII. Tom. IX. f. 21. E. & Grotius ad Matth. I. Quod enim ex opinione potius vulgi quam sua de Evangelio Nazaræorum locutus sit, testatur Hieronymus ipse, quando lib. III. contra Pelag. dubio ac suspensio stylo de eo ita loquitur: *In Evangelio iuxta Hebræos, quod Chaldaico quidem Syroque sermone, sed Hebræis litteris scriptum est, quo utuntur usque hodie Nazareni secundum Apostolos, seu ut plerique* AVTVMANT, *iuxta Matthæum, quod & in Cæsariensi habetur Bibliotheca, narrat historia. Neque Chrysostomus adfirmare audet, sed refert tantum traditionem. AIVNT, inquit, Matthæum Hebraice scripsisse Evangelium. Vid. Hom. I. in Matth. Merentur insuper hanc in rem legi verba Casauboni in Exercit. XVI. contra Baron. p. 596. seqq. Antiquis temporibus, inquit ille, quando Hebræa extabant, soli Nazaræi & Ebionitæ hæretici textum sibi vendicarunt, ut testes sunt Hieronymus atque Epiphanius, Catholici Græcum semper a principio sunt amplexi. Ac licet illi hæretici suum illum librum ut authenticum Matthæi iactarent; neque defuerunt fortasse simplices Catholici, qui illis fidem haberent, ut coniecere est ex Hieronymo: Ecclesiam tamen Catholicam aliter iudicasse, necessario credendum est propter duo argumenta. Prius, quia sine iniuria veteris Ecclesiæ dici non potest, passuram illam fuisse, ut impii hæretici vendicarent sibi, seu proprium, eam textum, quem constaret esse Evangelistæ authenticum. Male sentiant oportet de Ecclesia veteri, quicumque hoc sibi de illa sinent persuaderi. Posterius argumentum est inuidium: nam scimus illud, quod dicebatur Hebraicum Matthæi Evangelium, quodque Ebionitarum & similium hæreticorum fuit proprium, fabulis insitiis auctum, veris narrationibus truncatum, & miris modis fuisse corruptum. Epiphanius contra Ebionæos ἐν τῷ παρὰ τοῖς Ἐβιωναίοις εὐαγγελίῳ, κατὰ ματθαῖον ὀνομαζομένῳ, ἔχ' ὅλῳ δὲ πληρεστάτῳ, ἀλλὰ νενοθευμένῳ ἢ ἡκρωτηριασμένῳ, Ἑβραϊκὸν δὲ τὸ καλεῖσθαι. *In Evangelio, secundum Matthæum dicto, quod extat**

tat

*tat apud Ebionæos, non utique toto, neque plenissimo, (integro) sed adulterato & truncato, Hebraicum ipsi vocant. Nunquam (pergit post alia Casaubonus) alius, quam qui hodieque extat Græcus, contextus piis fuit notus; neque vetus Ecclesia de eius fide unquam dubitavit. - - Hieronymus cum tota Ecclesia veteri textum Græcum Matthæi semper veneratus est. Haftenus ille. Præterea codex ille, qui adhuc hodie circumfertur Hebræus, indolem linguæ Hebrææ minime sapere, ut Matthæi, vel hominis cuiusdam Ebræi esse credi queat, inde nonnullis videtur, quod barbarissimis & solœcisimis ubique scatere deprehensus sit. Vid. Crit. S. Pfeifferi cap. III. quæst. X. p. m. 62. Lightfootus quidem Hor. Hebr. p. 193. existimabat, dubitandum non esse, Euangelium hoc Hebraice repertum fuisse, verum non fuisse autographum Matthæi, nec in ista lingua ab ipso exaratum, sed ab alio e fonte Græco translatum in Hebræum idioma, ut sic a doctis Iudæis, qui exterorum libris parum amici erant, hac forte ratione legeretur. Quarto versionis Syriacæ subscriptio sub finem Matthæi nihil dat patrocinii secus sentientibus. Subscriptions enim non sunt eiusdem cum ipsa versione antiquitatis auctoritatisue; sed, Pfeiffero censente, a Maronitis additæ. Vid. Crit. S. cap. III. quæst. X. p. m. 62. Proinde τὸ Hebraice non alio gauderet hic sensu, quam quo in aliis locis N. T. occurrit, v. c. Ioh. V, 2. de quo vid. §. III. sub fin. neque tam *scriptionis*, quam *prædicationis* fit mentio. Quinto sententiæ nostræ non præiudicat locus ex Ignatio supra citatus. Etsi enim verba ista in Euangelio Nazaræorum fuerint, recte tamen censet Clericus dissert. de quatuor Euang. p. 57. videri illa paraphrasin esse verborum, quæ sunt Luc. XXIV, 39. qua uti potuerit Ignatius pro more antiquissimorum Patrum, qui sæpe scripturæ sensum potius, quam verba laudant. Ignatius enim ea verba Matthæo non tribuit, & Nazaræi etiam historiam, quæ apud Lucam exstabat, potuerunt suo exemplari Matthæi non nihil immutatum inferere, ita ut utrique ex co-*

dem fonte hauserint, non *Ignatius* ex Nazaræis. Aut, quod præterea *Marius* Exam. H. C. N. T. R. S. cap. VII. §. 8. p. 87. sentit, inde rectius concluditur, Nazaræos ex *Ignatio* illa verba in Euangelium suum transtulisse. Vixit enim *Ignatius* tum, cum istæ hæreses primum orirentur. Neque credibile cum re & veritate putat, solos Nazaræos incorruptum habuisse Matthæi Euangelium, aut Græcum eius interpretem omitturum illa verba, si in authentico codice extitissent. Pluribus vid. *Nicol. Vedel.* Exercit. in Epist. S. Ignatii ad Smyrnenf. c. II. Ad hæc omnia denique accedit, quod Matthæus nominum Hebræorum addat interpretationem, vt Matth. I, 23. XXVII, 33. 46. &c. Id vero non ab ipso Matthæo, sed Græco Interprete factum esse, gratis ab aduersariis dicitur. Quin potius illa ab ipso Auctore S. exposita censemus, quemadmodum מלכי צדק in Epistola ad Hebræos c. VII, 1, 2.

§ VII. *Marcum* Romæ Euangelium suum Latino sermone conscripsisse, & Aquileiæ deinde in Græcam transtulisse linguam, illudque exemplar originale Venetiis adhuc adseruari, e Pontificiis nonnullorum est sententia. Vid. *Bellarmin.* d. V. D. libr. II. c. 7. *Baron.* in annal. ann. 45. Ipsorum autem sententiæ fauere videntur: (1) quod *Latinismi* in Euangelio Marci deprehendantur, e. g. c. XV, 15. *ἵκανόν ποιῆσαι* *satis facere* &c. (2) quod *Romæ* scripserit, (3) *Syrus* in fine addat: *quod locutus est, & prædicauit Romane* h. e. Romana siue Latina lingua. Ad quæ respondemus I. non quidem nos negare, *Latinismos* apud *Marcum* hinc inde sparsos esse, verum haud inde sequi, illud *Latine* scriptum fuisse; vt non sequitur, *Matthæum, Lucam, Iohannem*, ceterosque N. fœderis scriptores Latino vsos fuisse sermone, quod multos apud ipsos reperias *Latinismos*, e. g. Matth. XII, 14. *συμβάλιον ἑλάσας*, Luc. XII, 58. *δοῦναι ἔργασίαν* *da operam*, & in pluribus aliis locis. Ad II. per instantiam respondemus, Apostolum etiam ad Romanos scripsisse, nec tamen alia quam *Græca* lingua. Qui enim Romæ degebant Iudæi, ex diuturna in Græcia & Asia commoratione

ne

ne Græcam linguam sibi fecerant adeo familiarem, vt Romanorum vix quisquam esset, qui non Græce intelligeret. Vid. *Grotius* in comm. ad c. i. Marc. Neque id certum est exploratumue, *Marcum* in gratiam Romanorum tantum Euangelium suum scripsisse, quum scriptores N. T. catholici fuerint doctores; vnde non in vnius vrbis, sed totius mundi, quæcunque scripserunt, gratiam scripserunt. III. Syriacæ denique versionis subscriptio quantæ sit auctoritatis, vide §. VI. expositum. Stili præterea cum Matthæo conformitas sententiam nostram adhuc magis corroborat. Neque aliud probationis argumentum proferre possunt Pontificii, quam quod est apud *Damasum* in vita Petri, cui secundum *Glassii* iudicium Phil. S. Libr. I. Tract. IV, Sect. II. p. m. 327. ob copiam fabulosarum rerum, quas continet, parum fidei tribuendum. Immo *Bellarminus* ipse, qui alias ad hoc scriptum prouocat, fatetur in opusculo de scriptoribus Ecclesiasticis ad annum 858. librum esse non *Damasi*, sed *Anastasi* Bibliothecarii; sub cuius nomine etiam ille prodiit Moguntia anno 1602. & Paris. 1649. Quamuis alii Viri docti hunc librum VI. seculo ceptum, postea ab aliis interpolatum & auctum fuisse censeant. Vid. *Pearson*, de successione Romanorum Pontificum c. XI. & XII. Anastasio autem huic antiquiores, si opus, testes opponi possunt, quorum constans semper fuit opinio, Euangelium *Marci* Græce scriptum esse. Adde, inter ipsos Pontificios reperiri, qui *Bellarmini* & *Baronii* sententiam reiiciunt. Vid. *Kortholti* dissert. de var. Script. edit. p. 71. & *Maii* Ex. H. C. N. T. R. S. c. XI. p. 129. seqq.

§. VIII. Quod tandem Epistola, ad Hebræos data, *Hebraice* ab Apostolo scripta a nonnullis perhibeatur, solido destituitur fundamento. Ratio enim, quod ad Hebræos scripta sit, non sufficit ad hoc probandum; vt iam supra demonstrauimus §. VI.

§. IX. Quum igitur ex his satis pateat, originalem N. T. linguam solam Græcam esse, nunc porro dispiciemus, quid de Græ-

Græco N. T. stilo sit sentiendum. Scilicet disceptatur, vtrum N. T. stilus *pure Græcus* sit, an *Hellenisticus*? Stilus *pure Græcus* dicitur is, qui (vt verbis *Pfochenii* in diatribe de lingua Græcæ N. T. puritate vtar) *vere Græcus* est, nec ab aliorum *Græcorum stilo alienior*, talisque, qui ab *Homero*, *Demosthene*, aliisque *Græcis* intelligi potest. Stilus autem *Hellenisticus* non inde nomen suum accepit, ac si gens aliqua, extra *Palæstinam* degens, *Hebræisque* opposita, extitisset, quæ dialectum peculiarem sibi propriam procudisset; ita vt *Græcis* admiscuisset *Hebraica*, atque sic lingua hæc a *Græca* illa communi discreparet. Nulla enim regio nominari vnquam potest, qua gens hæc viguisset, neque huius *Iudæi* vllam faciunt mentionem. Equidem vox *Ἑλληνιστῆς* ter in N. Testamento legitur: *Act. VI, 1. c. IX, 29.* & sec. vulgatos codices *c. XI, 20.* quibus tamen, in duobus saltim prioribus, locis describuntur ii, qui origine quidem & religione *Iudæi* erant, sed dispersi inter gentes, patriæque linguae obliti, *Græce* loquebantur, *LXX.* Interpretum versione vtentes. Sic *Huetius* demonstr. Euang. prop. *XIV. p. 419.* *Hellenistas fere omnes*, inquit, *Ebraicæ loquelæ mediocrem constat habuisse notitiam, ac prope nullam.* & *p. 528.* *Harum* (*Aegypti* sc. & in primis *Alexandriæ*) *regionum incolæ Iudæi Græco sermone vulgo loquebantur, & libros sacros Græce scriptos in Synagogis prælegebant, Ebraicæ vero linguae fere rudes erant & inscii.* Huc respicit etiam versio N. T. *Neo-Græca*, quando vocem *Ἑλληνιστῆς* *Act. IX, 29.* ita *περιφράζει*: contendebant *μὲ τὰς Ἑβραίας, ὅπῃ Ἑλληνίζαν*, i. e. *cum Hebræis, qui Græce loquebantur.* Et *Syrus*: *cum Iudæis, qui Græce nouerant.* *Croius* quidem obseruat, in N. T. part. *i. c. 30. seqq.* alique huic se sententiæ fortiter opponunt, per vocem *Ἑλληνιστῆς* gentes æque intelligendas esse ac per vocem *Ἕλληνας*, & quidem per illam ex gentibus *profelytos*, contendentes. Enim vero tales non *Ἑλληνιστῆς*, sed semper *profelytos* aut *Ἕλληνας* in Sacris litteris nuncupari, rectius plurimi adseuerant. Quumque *Ἰσδαῖοι & Ἕλλη-*

ves in Scriptura S. complectantur & distinguant omnes mundi populos, Εἰσαῖος & Εὐαγγελισαῖ alium mutuo respectum inuoluant necesse est. Ipsi etiam Talmudici nobiscum consentiunt. Vid. *Lightf.* Hor. Hebr. ac Talmud. ad Act. VI, 1. Est vero stilus Hellenisticus, qui, *Hebraïsmis largiter tinctus, a modo loquendi aliorum scriptorum, imprimis profanorum, non parum discrepat; ita ut voces & phrasæ, linguæ Hebrææ indolem imitantes, in alio significato, ac apud profanos scriptores, accipiantur.* Iam vero quod ad N. Testamenti stilum speciatim attinet, non vna eademque omnium de eo est sententia. *Pfochenius* in diatribe de linguæ Græcæ N. T. puritate serio defendit, stilum N. Testamenti *vere Græcum esse*, nec a stilo profano alieniorem. Huic *Erasmus Schmidius* in notis ad N. T. adstipulatur, & passim in eos inuehitur, qui stilum N. Testamenti *Hellenisticum* esse adferant; adeo, ut ipsos *Hebraïsmifices Hellenisticismifices* adpellitet, atque non semel exprobet illis *ignorantiam Græcismi, ceu matrem Hebraïsmi, huncque velum esse dicat, quo illam pallient.* Vid. fol. 21. a. 24. a. 42. b. 56. a. 1251. b. 190. b. &c. Alii contra, N. Testamenti stilum ubiq; & in omnibus locis *Hebraïsmum* redolere, sibi persuaferunt; De his omnibus vid. *D. Fechtii* præf. in M. Georg Raphelii annot. philol. in N. T. Nos medium tenemus cum reliquis, qui, stilum N. T. quibusdam in locis *pure Græcum*, in multis vero *Hellenisticum* esse, adfirmant. Vid. Vener. *Franckii*, Præceptoris filiali obseruantia colendi, Manuctio ad lection. Script. S. p. 57. seqq.

§. X. *Pure Græcus* vero est stilus non in *vocibus* tantum singulis valde emphaticis, tam *substantiuis* quam *adiectiuis*, & *verbis*; sed in *phrasibus* *formulisque* loquendi, nec non in *usu particularum*, & *figuris*. Quum autem verbo dei figuras tribuamus, longe aliter iudicandum est, ac de profanorum scriptorum figuris; neque pro flosculis Rhetoricis sunt agnoscendæ. V. c. non otiosa est in Scriptura S. figura, quæ dicitur *Pleonasmus*. Sic quando Deus per Prophetas

clamitat voce bis repetita **שוב שוב** *reuertimini, reuertimini* / eo ipso feruor exhortationis diuinæ ad pœnitentiam indicatur. Sic nec otiosa est, nec inutilis illa, quæ Ioh. I. 20. occurrit, repetitio: *καὶ ὡμολόγησε, καὶ οὐκ ἡνέσαστο. καὶ ἀμολόγησε.* *Et confessus est, & non negauit; confessus, inquam, est &c.* Digna sunt, vt legantur verba, quæ hac de re *Glassius* Phil. S. Lib. IV. Tract. II. p. m. 1231. ex *Ribera* Iesuita in Hof. 6. allegauit. *Non βαττολογία est*, inquit ille, *quando Spiritus S. rem eandem repetit, sed solet verbis facta, quæ narrat, imitari, & ponere nobis ob oculos contentionem animi feruoremque eorum, de quibus loquitur.* Ioh. I. *confessus est, & non negauit, & confessus est.* Ter idem repetit, vt intelligamus, *Iohannem Baptistam non simpliciter negasse, sed magna adseueratione & repetitione, & desiderio persuadendi, se non esse Christum, q. d. non sum Christus, nolite errare in re perspicua, longissime ab ea absum, nullo modo sum.* In hisce ergo & similibus stilum N. T. pure Græcum esse, negari non potest. Exempla ubiuis sunt obuia; legat quis Euangelium Lucæ, cuius stilus præ reliquis ad similitudinem profanorum Scriptorum magis accedit. Vid. *D. Olearii* dissert. de stilo N. T. p. 52. seqq. Huc quoque pertinent variæ, quæ in N. T. deprehenduntur, *dialecti*, in quibus *Attica*, vt elegantissima est, ita frequentissime reperitur. Quarum causam *Cl. Pastor* in idea Græcarum N. T. dialectorum hanc reddit: *Nec mirum est, omnium dialectorum vestigia in N. Testamento adparere. Nam Apostoli Euangelium annunciarunt non tantum ludæis, qui legebant Græcam V. T. versionem, sed etiam reliquis populis varietate dialectorum differentibus. Atque hinc orta est dialectorum illarum varietas.*

§ XI. Ceterum N. T. stilum multis in locis *Hellenisticum* esse, & versioni τῶν LXX. plane conuenientem, negare facile quenquam haud posse, arbitramur, qui illam versionem vel primis degustauerit labiis, aut mediocrem saltem Hebrææ linguæ hauserit cognitionem. Primus, qui phrasin N. T.

Helle-

Hellenisticam aptissime vocari posse existimavit, auctor extitit *Iosephus Scaliger*, quem mox alii non pauci insecuti sunt. Bene *Lightfootus* *Hor. Hebr.* p. 173. *quum omnes*, inquit, *libri N. T. a Iudæis sint scripti*, atque inter, & ad Iudæos: pro re indubitatissima hoc mihi semper persuasum fuit, non posse istud Testamentum non Iudæorum stilum, idioma, loquendi formam normamque sapere ubique, & retinere. Quantumvis quidem non negetur, voces & phrasæ N. T. sæpissime originaliter Græcas esse, linguæ tamen Hebrææ proprietates non per vetus tantum Testamentum se diffudit, sed etiam in Græcismum Novi Testamenti sese insinuavit. Ipse *Erasmus Schmi- dius*, rigidus alias Hebraismi censor, hoc ipsum concedere cogitur, dari sc. non solum in allegationibus, ex versione τῶν LXX. petitis, sed alibi etiam, tum in vocibus singulis, tum in phrasibus Hebraismos. v. g. *Matth. IV, 4. in allegatis*, inquit, *ex Veteris Testamenti versione τῶν LXX. Hebraismos interdum inesse*, non negamus. In ceteris pure Græcum adserimus, exceptis quibusdam, de quibus alibi disserui. Sic *Luc. I, 15. in voce σίκερα*: Hic non Hebraismum tantum, sed Hebræum ipsum ultro concedimus. & *Act. IX, 31. ubi Ecclesiæ dicuntur οἰκοδο- μέναι καὶ πορευόμεναι ἐν φόβῳ τῆς κυρίας*, notat: Non est negandum, dari hic verum Hebraismum, & verbum πορεύεσθαι hic more Hebræorum significare augmentum capere, progres- sum facere, siue in bono, siue in malo. Exemplum insigne est *2. Reg. III, 1. οἰκοδομᾷ Δαβὶδ ἐπορεύετο, καὶ ἐκραινέτο, καὶ ὁ οἰκοδομᾷ Σαὺλ ἐπορεύετο καὶ ἠσθενέει*, h. e. *Domus Davidis progressum faciebat in accrescendo: Domus Saulis vero progressum faciebat in decrescendo*. Sic ergo & hoc loco, Ecclesiæ fruebantur pace, οἰκοδομᾷ καὶ πορευόμεναι, i. e. augmentum capientes ἐν τῷ οἰκοδομεῖσθαι. Sic *Apoc. XV, 2. ad voces κηθάρας τῆς θεῆς Citha- ras Dei*, scribit: *Citharas Dei, i. e. diuinis canendis laudibus attributas. Vel pulcherrimas, epitheto Hebræis familiari. Facile enim hic Hebraismum concedimus. Ut autem or- dine progrediamur, stilus N. Testamenti Hellenisticus*

obseruatur 1) in vocibus Græcis, quæ non Græcum, sed Hebræum significatum ac vsum receperunt; & quidem a) in Nominibus: vt Matth. I, 1. βιβλῶν, quod *librum* significat, & h. l. ex idiotismo Hebrææ linguæ pro *Catalogo, Recensione* ac *Enumeration* sumitur, vt Gen. V, 1. ספר תולדותי LXX. Ἀυτῇ ἡ βιβλὴ γενέσεως. Ita Σὰρξ *carnem*, siue hominum siue animantium, denotat proprie; at in N. Testamento sæpius idem est, quod in Vet. רשׁ, quando pro *to- to homine*, vt Es. XL, 5. aut *corrupta natura* vel *homine non renato*, vt Gen. VI, 3. 12. accipitur. Conf. Matth. XVI, 17. Rom. VIII, 1. &c. Similiter ἁμαρτωλὸς in N. T. eum designat, qui sedulam peccatis dat operam, & non ex ignorantia, aut infirmitate peccata committit, sed destinato consilio, sicuti voces Hebrææ עושה, עושה & עושה. Theodoretus comm. in Psalmum I. notat: Scripturam vocare ἁμαρτωλὸς, τὰς παρανομίας συζῆν προαιεσμένους, & βίον διεφθαρμένον ἀσπαζομένους, *peccatores eos, qui iniquitati adsueuerunt, & vitam corruptam adamant.* Vid. Suicer. Thes. Eccl. P. I. f. 203. seq. Sic σπλάγχνα dicuntur omnes teneri & materni adfectus. Nam עובר Gen. XLIII, 14. feu σπλάγχνα sunt *commiserationes* ex intimis visceribus proficiscentes. Hinc σπλαγχνίζομαι Matth. XV, 32. Marc. VI, 34. *intima misericordia commoueor, intimo amoris ac commiserationis adfectu amplector, quo scilicet עובר uterus fetum concipere, complecti, fouere, alere, tueri & conseruare solet*, verba sunt D. Olearii in dissert. de Stilo N. T. p. 17. β) in verbis: vt ὁμολογεῖν, quando idem est, quod *laudare, gratias agere.* Hebr. XIII, 15 coll. Hebr. עָבַד Ps. CXXXVI, 1. seqq. Ita καλεῖσθαι in significatione τῶ *Esse*, vt עָבַד, vid. Luc. I, 32. Matth. V, 9. 19. γ) in Particulis, quarum magnus hic cumulus, si opus congeri posset. Sit exempli loco vnica particula &, quæ in N. T. sæpissime non tam coniungit, quam inchoat sermonem, vt 1 apud Hebræos. 2) In phrasibus

bus formulisquē loquendi. Quis adeo hospes in fonte Hebræo est, quem fugiat, Hebræos in historiarum initiis sæpius vti verbo *ויהי*? Idem Evangelistæ imitantur in N. T. qui, factum commemoraturi, phrasin *καὶ ἐγένετο* sæpissime vsurparunt. e. c. Luc. I, 5. 8. 23. 59. c. II, 1. 6. 15. 46. &c. quo tamen subindicatum tacite est, non obiter ita accidisse, sed manum diuinam esse in his omnibus agnoscendam. Similiter quum Apostolus Hebr. II, 17. dicit, Saluatorem nostrum esse Summum Sacerdotem *τὰ πρὸς τὸν Θεόν*, intelligi hoc vix satis potest, nisi locum Ex. XII, 19. in subsidium vocauerimus. Iethro, consilium de præfectis eligendis suggesturus, Mosi dicebat: *Sis populo* *אלהים מל* *apud seu ad Deum*, h. e. a causis ad Deum pertinentibus, vel internuncius & aduocatus populi. Optime *οἱ LXX.* *τὰ πρὸς τὸν Θεόν in iis*, quæ *apud Deum* agenda sunt: q. d. medius stabis inter Deum & populum, vt Dei vice apud populum fungaris, & populi vice apud Deum. Conf. Gal. III, 19. Leu. VIII, 36. Typum Christi egregium gerebat, qui verus & *unicus est μεσότης Dei atque hominum*, 1. Tim. II, 5. cuius præcipuum officium in eo versabatur, vt Dei vice apud homines fungeretur, & vice hominum apud Deum: sublimiori tamen modo, sese pro hominibus offerendo; id quod verbis *τὰ πρὸς τὸν Θεόν* Apostolus designatum voluit. Conf. Hebr. V, 1. Phrasis item *Φάγειν ἄρτον* complectitur totum epulum Luc. XIV, 1. quemadmodum Hebræi solent idem indicare per duo vocabula *אכל ל*. Atque vt simili loquendi formula in V. T. (vid. Es. XXV, 6. c. LXV, 13.) ita quoque in N. T. iisdem *fruitio beata* exprimitur. Vid. Matth. VIII, 11. & Luc. XIV, 15. *ὃς Φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ*. Ad quæ verba eleganter Grotius: *Sententia crebra apud Rabbinos, ab Esdræ, vt credibile est, temporibus veniens. Nam τὰ ἄρτα imagine τῶν ὀρεατῶν depingebant. Verba εἰσερχομαι καὶ ἐξερχομαι ingredi & egredi* Act. I, 21. pro vite curriculo, & officii actionibus poni, peculiare est Hebræis; quibus *אכל* & *אכל* idem sæpius est, quod officio suo fungi. E-

raslm. Schmidius adh. l. Libenter, inquit, hic concedimus Hebraismum, h. e. modum ad Hebræorum exemplum loquendi - - Phrasis enim hæc, εἰσελθεῖν καὶ ἐξελθεῖν, ut & εἰσπορεύεσθαι καὶ ἐκπορεύεσθαι, item εἰσοδεῖν καὶ ἐξοδεῖν I. proprie significat ingredi & egredi ingressu & egressu locali; sicut pastor stabulum ingreditur & ex eo egreditur, oves præcessurus, siue eas ad pastum stabulo educat, siue a pastu ad stabulum reducat. Ita Job. X, 9. Sic Ps. CXXI, 8. Deut. XXVIII, 6. In quibus tamen locis aliquibus phrasis hæc præter sensum proprium de ingressu & egressu locali, simul non caret sensu promeritico, de administratione officii & rebus expediendis domi forisque, & quibuscunque in locis, ut iam in secunda significatione. Nam II. peculiari παρουσία, Hebræis cum primis usitata, significat administrare officium publicum cum industria & fidelitate - - Atque hic sensus etiam est hoc loco - - quum non tam conuersatio cum Apostolis intelligatur, quam administratio totius officii Christi in his terris - - Verus itaque sensus loci est: oportet in locum Judæ proditoris eligi novum Apostolum ex eorum numero, qui per totum hoc prædicationis, miraculorum, passionis, mortis, resurrectionis & ascensionis Christi αὐτανθρώποι & αὐτόπται fuerunt, ut de illis omnibus & imprimis de resurrectione eius vere nobiscum testari possit. Μισεῖν odisse aliquando idem designat, quod posthabere, ut Luc. XIV, 26. coll. Matth. X, 37. Odisse parentes & alia, in causa religionis & pietatis, scribit Glassius Ph. l. S. lib. III. Tract. III. can. 19. p. m. 799. est, non ita diligere ut Christum & eius doctrinam, sed eos posthabere, ita, ut, vocatione ferente, deferantur, si in Christi servitio remoras iniicere velint. Hac autem ratione respondet Hebræorum נִשְׁכַּח, quod præter odium nudam nonnunquam posthabitionem aut postpositionem notat, v. c. Gen. XXIX, 31. ubi Lea dicitur Iacobo נִשְׁכַּח exosa, i. e. v. 30. minus dilecta; & Deut. XXI, 15. נִשְׁכַּח נִתְּנָה

alte-

altera autem exosa, bene *M. I.* אִינוֹר שְׁנוּאָר מִמֶּשׁ
 אֵלֶּה לִפִּי שְׁנוּאָר לְאַחֵר יוֹתֵר מִהָאֵחֶר קוֹרָא נִוְחָה
 אִינוֹר *Non odiosa simpliciter*, sed *ideo, quod amavit v-*
nam plus quam alteram, vocat illam odiosam. Per voces
διὰ μίσος non *mathematicè* medium in N. T. denotatur, sed,
 ut apud Hebræos קֶרֶב & תּוֹךְ, sæpe idem est, quod *in, in-*
ter, pro. Matth. X, 16. Luc. IV, 30. &c. Ita locutio ἐν vel
 διὰ χειρὸς, ut in V. T. בִּיד, significat *instrumentum*, vel
ministerium. e. g. Act. V, 12. c. VII, 25. 35. c. XI, 30. c. XV, 23.
 c. XVII, 25. Pariter locutiones, ὑοὶ γενένης Matth. XXIII, 15 ἀ-
 πωλείας Joh. XVII, 12. κατάρσας 2. Petr. II, 14. τέκνα τῆς ὀργ-
 γῆς Eph. II, 3. i. e. *digni gebenna, perditione, maledictione,*
ira, respondent phraseologiæ Hebræorum, v. c. בֶּן מוֹת
filius mortis, i. e. morte dignus 1. Sam. XX, 31. בֶּן הַכָּר
filius verberandi, i. e. plagis dignus Deut. XXV, 2. &c. 3) *in*
constructionibus: & quidem α) quando fœmininum pro neu-
 tro, quo Hebræi carent, ponitur, ut Matth. XXI, 42. παρὰ κυ-
 ρίς ἐγένετο αὐτή, pro τῆς, prout Hebraica verba הִתְחַלְתִּי
 non tantum ita οἱ LXX. vertunt Pl. CXVIII, 23. vnde Eu-
 angelista dictum citavit, sed etiam Iud. XXI, 3. Pl. XXVII, 4.
 β) nomen idem bis repetitur, quod vel *distributionem*, ut
 Marc. VI, 7. δύο δύο βίνος, v. 39. συμπόσια συμπόσια per *sin-*
gulas areolas; vel *uniuersalitatem* designat, e. g. Luc. I, 50.
 εἰς γενεὰν γενεῶν *in omnes generationes*; & γ) vox θεός nomi-
 ni iuncta nonnullis superlatiuum gradum significat, ut Act.
 VII, 20. vbi Moses vocatur ἀσέβητος τῷ θεῷ *venustus Deo*, i. e.
 ex ipforum sententia *venustissimus*, quum is, Dativus θεῷ
 causæ potius sit, & sic idem significet ac *ope Dei Venustus*,
 aut, vertente Erasmo Schmidio, *bellus Dei gratia*. Sic Apoc.
 XV, 2. κιθάραι τῷ θεῷ, illis sunt *citharæ pulcherrimæ*: at re-
 ctius aliis, *quæ Deo sacratæ sunt*, & diuinis laudibus canen-
 dis attributæ. Simili modo 2. Cor. X, 4. arma δυνατὰ τῷ
 θεῷ, iis dicuntur *validissima*; sed melius: *potentia per De-*
 um,

um, Deo nimirum *benedictionem addente*. δ) quando *Nominatiuus* vel *Accusatiuus* absolute ponitur, vt integrum orationis membrum absoluat, v. g. Matth. XII, 36. ὅτι πᾶν ῥῆμα &c. i. e. *ad omne verbum quod attinet*. Apoc. III, 12. ὁ νικῶν, ποιήσω αὐτόν &c. h. e. *vincentem quod attinet* &c. ε) quando numerus mutatur, e. c. Ioh. XVII, 2. ἵνα πᾶν, ὃ δέδωκας αὐτῷ, δώσῃ αὐτοῖς, *vt ad omne quod attinet, quod dedisti ipsi, det illis* &c. Eiusmodi plura adduci possent, verum hæc sufficiant. Plura qui desiderat, adeat *D. Olearii* dissert. de Stilo N. T. & inprimis *Vorstium* de Hebraïsmis N. Testamenti.

§. XII. Mouit quidem nullum non lapidem *Pfochenius* in allegata diatribe, vt, loca N. T. (quorum tamen exiguus est numerus, & ingens adhuc superest, quem non tetigit) cum profanis scriptoribus conferendo, contrarium euinceret. Enim vero licet vltro concedamus, quibusdam in locis, quæ v. c. permutationes temporum spectant, cuiusmodi p 6. & 7. citauit, recte ab ipso negari *Hebraïsmos*; plurimis tamen in locis nequaquam probauit, quod se arbitratus est probauisse. Vnum atque alterum ex eo adferemus exemplum, quo res fiat manifestior. Vocabulum ψυχή, vt Hebræis נַפֶּשׁ, sæpissime *totum hominem* significare, recte adfirmatur. *Scapula* in Lexic. ψυχή *phrasi Hebraicæ linguae peculiari dicitur homo*. Negat *Pfochenius* §. 95. hic esse *Hebraïsmum* statuendum, eodemque significatu apud profanos quoque scriptores vocem hanc gaudere, probat ex vno alteroue exemplo. Optime vero *D. Olearius* dissert. de Stilo N. T. p. II. ad hoc reponit: *Non negauerim, inquit, vnum alterumue ex Poetis Græcis (quod genus scriptorum sæpe voces transfert ad alia significanda, & huiusmodi vititur tropis, quorum extra poesin nullus est usus) ad affectus teneriores exprimendos, quandoque τὴν ψυχὴν animam pro toto homine posuisse - - An vero Græcorum hoc idiomati adscribendum sit, valde dubito. Nul- li sane vel Historici vel Philosophi apud veteres Græcos vo-*
cem

cem ψυχὴ animam pro toto homine, familiariter eo modo, quo Nostri usurparunt. Deinde etiam locutionem ζητεῖν τὴν ψυχὴν Matth. II, 20. *insidiari vitæ*, Hebraismum sapere, recte docetur, coll. Ex. IV, 19. Pernegat id *Pfochenius* §. 41. At vero nil probat aliud, quam ψυχὴν apud profanos pro *vita* usurpari, quo tamen nondum effectum est, totam phrasin hoc modo & hoc sensu legi apud eosdem, id quod ipsi probandum erat. Non est opus, ut addamus plura; vid. *Thom. Gatakeri* dissert. de N. Instrumenti stilo, qua *Pfochenii* diatribe ad examen reuocata solidissime discutitur. Ut autem de *Hebraismis* seu stilo N. T. *Hellenistico* eo rectius iudicemus, tenendum est, sequi nequaquam, phrasin N. T. non sapere amplius *Hebraismum*, si apud hunc vel illum Poetam & Oratorem semel atque iterum legatur. Dicitur enim *Hebraismus* eiusmodi loquendi modus, qui Hebræis *frequens* est, & *familiaris*. Quæ itaque pure Græca nominari potest ac debet phrasis, necesse est, ut apud profanos occurrat frequenter. Hinc *Gatakerus* supra dicta dissert. solide edocet p. 53. infirmam hanc *Pfochenii* esse consecutionem, quando concludit, textum N. T. pure Græcum esse, nec alienum a stilo Græco profano, quia Græci auctores iisdem phrasibus & verbis interdum locuti sint, quibus N. Testamenti scriptores. Rei igitur summa huc redit, ut probent secus sentientes, *totam dictionis indolem, faciemque stili, totumque orationis N. T. corpus* convenire cum ea Græcitate, quæ in profanis scriptoribus deprehenditur; quod vno alterove exemplo, quæ ex Poetis & Oratoribus adferunt, nondum demonstratur. Nec adeo inepte existimant alii, Græcos eadem, ac Hebræos, interdum phrasi vsos, e materna lingua Hebræa id mutuatos esse. Vid. *Danhauer. Hodosoph. Phœn. I. p. 41.*

§. XIII. Stilum vero N. T. *Hebraismis* intermixtum esse, negant pernegantque ideo, quod hac adsertione fontis auctoritatem minui, impuritatisque accusari, arbitrantur. Vid. *Erasm. Schmid.* in not. ad Matth. V, 2. At vero tantum

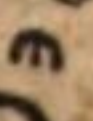
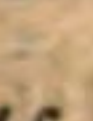
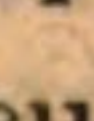
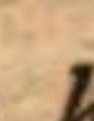
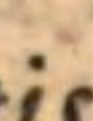
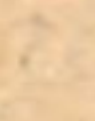
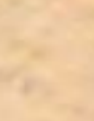
abest, ut horum quicquam metuendum sit, ut illa in utroque
 foedere stili harmonia Dei potius sapientiam ad animum no-
 bis reuocet plane admirandum. Ipsum sane idioma V. Testa-
 menti impurum dicere absurdum foret; quare igitur lingua
 N. Testamenti adpellanda impura esset, quando illud Vete-
 ris continet idioma? Atq; non vnam diuinæ sapientiæ caus-
 sam in hoc ipso obseruant eruditi. Et primum quidem, ut per
 hanc stili in utroque foedere harmoniam *fidei certitudo &*
Scripturæ N. Testamenti auctoritas eo redderetur firmior. Ve-
 enim res V. & N. Testamenti eadem sunt, ceu Paulus fatetur,
se locutum haud fuisse quicquam, aut loqui præter ea, quæ Pro-
phetæ ac Moses futura prædixere, Act. XXVI, 22. ita in ipsa
 quoque stili & sermonis vtriusque Testamenti qualitate har-
 moniam Spiritus S. esse voluit. Deinde ad arcanum coniu-
 gendi cum Iudæis Gentilismi mysterium eandem stili con-
 uenientiam referunt. Nam, inquit D. Olearius laudata differt.
 de stilo N. T. p. 65. §. 3. *ut Christus utraque (τὰ ἀμφοτέρω)*
fecerat unum & intergerini parietis septum (τὸ μετότοιχον
τῶ Φαραυῶ) soluerat, utrosque (Iudæos ac Gentiles) in uno
corpore reconcilians Deo per crucem, peremtis inimicitiiis per
eam, ita ut Gentiles non iam amplius hospites essent, & ad-
uenæ, sed conciuēs sanctorum & domestici Dei, Eph. II, 14. ita
 & quum prædicandum esset hoc Euangelium inter gentes &
 Iudæos, N. T. Scripturis Græcis, sermonis Hebræi liquore per-
 fusis, ἀμφοτέρω hæc idioma quasi in unum conflare, nec
 sibi amplius peregrina, sed domestica esse voluit. Denique
 eam ad gravitatem & facilitatem informandi Iudæos &
 gentes non parum facere, pulchre fuit obseruatum. Nem-
 pe tot V. T. oracula repetita in N. tot loca harmonice expli-
 cata, tot allusione notata esse, & quidem ita, ut non rerum
 magis quam dictionis extaret, tum in N. tum in V. T. conue-
 nientia, ne Iudæi adspernari nouitatem, nec Gentes susce-
 ptam habere diuersitatem, neque conformitatem curiosi de-
 siderare, aut simplices obscuritatem possent allegare. Vid.
 Bæcler.

Bæcler. dissert. de ling. N. T. originali §. 8. Obiiciunt autem secus sentientes, stilum N. T. si adseratur *Hellenisticus*, a nullo Græco intelligi potuisse, ni linguam prius Hebræam calluisset. Ad quod respondetur, linguam *Platonis, Demosthenis* antiquam, distinguendam probe esse a sermone Græco, tum temporis vsitato & a puritate prisca iam recedente. Quod minime mirandum, quum Græci eo tempore Hebræis, Syris, ac Romanis familiariter vterentur, a quibus mutuati varia vocabula erant, & loquendi modos; quo factum est, ut lingua Græca mixta a plebe longe intelligeretur melius, quam purissima & elegantissima. Græcis contra, sermonis purioris duntaxat gnaris, *simplicem* verborum N. T. *intellectum* haud quisquam denegabit, licet ipsam indolem sermonis penitioris forsan non statim intellexerint, quam tamen *μαθήσται*, qua non destituti fuerunt, & *ἀσκήσται* diligenti adsequi potuere. Ante vero quam hanc de *Hebraïsmis* N. T. materiam claudamus, silentio præterire non possumus, quæ *Maii* hac de re sit sententia. Existimat nimirum Vir Venerandus, quando nomen peculiare stilo N. T. dandum sit, facile patere, quale sit dandum, sc. quod cum re ipsa conveniat. Ut enim distinguatur ab aliis omnibus, sicuti omnino differat, *Græcismum Biblicum, stilum sacrum* vocandum, non vero *Hebræo-Græcum* aut *Hebraizantem*. Vid. Exam. H. C. N. T. R. S. c. XXVII. §. 6. p. 364. In re quum convenimus, in verbis sumus faciles.

§. XIV. Præter *Hebraïsmos*, de quibus iam differuimus, observatur quædam *γλωττοσύγχυσις*, qua multa N. T. stilo adpersa sunt ex aliis linguis peregrina, tum vocabula, tum integræ dictiones, quorum propriæ significationes, & emphases, partim ex lingua *Chaldæo-Syriaca*, partim *Persica*, partim *Latina* (& secundum B. Hieronymi sententiam etiam *Cilicensi*) sunt petendæ. Originem ac fontem ipsius solide ostendit *Stolbergius* in exercit. ling. Græc. p. 149. seq. Inprimis, inquit, *linguæ miscentur & confunduntur per diuer-*

farum gentium commercia atque imperia. Vix enim fieri potest, ut cum mercium variarum permutatione, inter differentes nationes instituta, non & nomina simul permutentur, inuehanturue peregrina, & exportentur nostra. Tum imperia, quæ latissime patent, & populos ἐταρογλώσσους complectuntur, per communem subditorum consuetudinem familiaresque congressus ansam præbent miscendi differentium idiomatum voces. Præterea victores ac victi, quum in unam coalescunt gentem, alique aliis dicunt iura, præscribunt leges, tributa & vectigalia exigunt, cum his rebus vocabula, suæ gentis propria, alteri nationi impertiunt, ac vicissim accipiunt. Quæ omnia usu venerunt Græcis, qui commercia sua longe lateque produxerunt, nec eodem semper usi sunt imperio. Primum igitur vocabula acceperunt a Persis, quorum potentia plurimas Græcorum ciuitates inuaserat. Deinde a Syris, quibus ipsi dominabantur, mortuo Alexandro. Postremo a Romanis, quibus paruerunt. Quoniam itaque hæc lingua iam Apostolorum atque Euangelistarum ætate tot passa est mutationes, tot peregrina vocabula ab aliis populis accepit, quid mirum, eadem porro in N. Fœderis stilum Græcum esse ab auctoribus eius traducta? quum neque profani Scriptores, quibus elegantia sermonis ac venustas inprimis curæ fuit, omnino abstinnerint ab huiusmodi vocibus &c. De singulis nunc speciatim exempla in sequentibus producemus.

§. XV. Primum autem agimus de Chaldæo-Syriasmis, quos in Græcum N. T. textum dimanasse, in vocibus non tantum, sed in phraseologiis quoque, eo minus mirabimur, quo magis linguam Chaldæo-Syriacam Noui Testamenti scriptoribus vernaculam fuisse, cogitauerimus. Sic e. c. Rom. VIII, 15. Gal. IV, 6. Ἀββᾶ ὁ πατήρ. Quibus verbis Apostolus & ad Iudæos & ad gentes, qui utrique vnum, per Christum reconciliatum, Patrem iam haberent, respexisse nonnullis videtur, Similiter Act. I, 17, Vocatus est

est ager iste, qui mercede iniustitiæ emptus erat, τῇ ἰδίᾳ δια-
λέκτῳ αὐτῶν, quæ tunc utebantur *Chaldæo-Syriaca*, Ἀκελδαμὰ,
i. e. χωρίον αἵματ *ager sanguinis*; tum quod de pretio inno-
centis sanguinis, proditi & venditi, emptus erat, tum quod san-
guine illius, qui pretium acceperat, maculatus. Ita Ioh. V, 2.
piscina (seu vt *Syrus*, *locus baptisterii*, in quo homines immun-
di lauari solebant) quæ *Hierosolymis* erat ἐπὶ τῇ προβατικῇ
sc. πύλῃ (coll. LXX. Neh. III, 1. c. XII, 39.) *ad pecuariam*
portam, qua victimæ in urbem ducebantur, dicitur *Hebraice*,
i. e. lingua *Chaldæo-Syriaca*, בֵּית־עֶסְדָּא, quod *Syrus* expressit

sonis legimus, quam de rebus usurpatam. De personis si sermo est, *deuotionem* denotat, ipsarum morte Deo præstandam, Leu. XXVII, 29. 1. Sam. XV, 3. Nec minus, si de rebus agitur, *deuotionem* notat præstandam Deo, earum vel *abolitione* Deut. VII, 25. 26. vel ab usu communi *separatione*, Leu. XXVII, 28. Ios. VI, 17. seqq. Hanc Græci adpellabant ἀνάθημα h. e. *donarium Deo sacratum*, ab ἀνατίθεαι *suspendere, erigere*; gentes enim diis sacrata appendere parietibus & columnis templorum consuecebant, ut simul essent eorū ornamenta. Vid. LXXII. 1. Sam. XXXI, 10. & conf. Luc. XXI, 5. 2. Macc. II, 13. IX, 16. 3. Macc III, 17. Hæc vero excommunicationis species, cereis accensis, horrendis execrationibus a Iudæis perficiebatur: Ecclesiæ tamen gremio restituebatur reus, si seriam ageret poenitentiam. Conf. Buxtorf. Lex. Talm. col. 827. seqq. Ad hos gradus Apostolum attendisse 1. Cor. V, 3. 5. 11. nonnulli Interpretum existimant. Tertius nunc sequitur excommunicationis gradus, מנתן dictus, ad quem verba textus nostri μαγὰν ἀθὰ respicere, multis Interpretibus videntur. Syrus exprimit ܡܢܬܢܢܢ Dominus noster venit, sc. ad iudicium vindictamque sumendam. Quem huic gradui subiiciebant Iudæi, ad finem vsque vitæ, seuero ac iusto DEI iudicio traditum, coetu excludebant. Igitur Apostolum hisce verbis signare putant *speciem extremi anathematis*; ac si diceret: *extreme maledictus sit ad aduentum atque in aduentu Domini*, qui tum quidem ad iudicandam Hierosolymam etiam in via erat. Illud autem מנתן varie resolvunt Talmudici. Dicitur enim quibusdam quasi מיתה *ibi mors*; aliis ממה *desolatio* ipsi erit, cum hac glossa: *Erit כשמן sicut pinguedo illita fornaci, quæ absorbetur, neque unquam ex ea amplius egreditur &c.* Qui illud *anathema Maranatha*, cuius Apostolus meminit, esse idem cum hoc Schamata volunt, sic interpretantur, q. d. שׁ Nomen h. e. Dominus, מנתן venit. Huius tamen etymi nullam

lam apud Rabbinos fieri mentionem, obseruat *Lightfootus*; eorum, qui *Maranatha* tertiam excommunicationis apud Iudæos speciem esse adserunt, explicationem prorsus reiiciens. Nunquam enim, quæsiuerit licet sedulo, apud vlllos scriptores Iudaicos se comperisse meminit, vbi semel *Maranatha* occurrat pro *forma excommunicationis*. Neque Apostolum in alios, quam in Iudæos incredulos, Saluatoris nostri atque eius Euangelii inimicos acerrimos, qui soli ex omnibus mortalibus Iesum *Anathema* dixerint (vid. 1. Cor. XII, 3.) par pari referentem, aciem istius anathematis ac maledictionis intendisse opinatur. Verosimilius ipsi est, respexisse Apostolum verba illa Es. LXV, 15. *Relinquetis nomen vestrum electis meis in execrationem*, & Mal. III, 24. *Ne veniam & percutiam terram anathemate*: vt, *Ne veniam*, idem sit, quod dicit Apostolus, *Maranatha, Dominus venit*. Et: *percutiam anathemate*, idem quod in hoc commate, *Esto anathema*. Scripturam enim magna & terrifica loqui de adventu Christi ad sumendas poenas de Iudæorum gente, ob non amatum, immo exolum Christum, & conculcatum Euangelium; vocari videlicet aduentum eius *in regno suo*, *in nubibus*, *in gloria*, quibus loquendi formulis, vt aduentum Christi in vindicta & potestate sua ad gentem incredulam Iudæorum perdendam describi, ita phraseologiam hanc *Maranatha* in hunc sensum interpretandam potius esse censet, quam ad Iudaicam formulam confugiendum, quæ apud Iudæos non habeatur. Vid. *Horæ Hebr.* ad 1. Cor. XVI, p. 260, seq. Vox *ἑσπερος* *cælum* in N. T. interdum accipitur pro *Deo*, veluti Iudæi voce שׁמַיָּם Eundem designare solent, quia in cælis habitat. Ita v. c. quando Paulus ait 1. Cor. X, 31. *πάντα εἰς δόξαν τοῦ θεοῦ ποιεῖτε*, dicunt illi: כל מעשיך יהיו לשם שׁמַיָּם *omnes actiones tuæ fiant in nomen cælorum*, i. e. in laudem Dei. Confer. Dan. IV, 2: יְהוָה שׁוֹמְרֵי שׁמַיָּם *quod dominatores sint cæli*, h. e. Deus. Similem ad modum Scriptores N. T. vocem *ἑσπερος* vsurparunt, vt Matth. III, 2.

coll

coll. Marc. I 15. Matth. V, 3. coll. Luc. VI, 20. Matth. XI, 11. coll. Luc. VII, 28. Matth. XIII, 11. coll. Luc. VIII, 10. Matth. XIX, 14. coll. Marc. X, 14. Vide etiam Matth. XXI, 25. Luc. XV, 18. 21. Huc spectant *sententiae & proueria*, quæ Iudæis in vulgari sermone vsitatissima fuere, quorum exempla plurima congeffit *Lightfootus* in *Horis Hebr. ac Talmud*. Ceterum non prætereundum est, quod ex eruditis nonnulli circa vocem τὸ λόγος Ioh. I, 1. obseruare solent. Respexisse, inquit, Euangelistam hac voce ad Chaldæorum vocabulum מִמְרָא, quod ipsis nonnunquam plus denotare ac λόγον προφορικόν, exempla euincere videntur. v. c. Gen. III, 8. Et audiuerunt vocem יהוה Iehouæ: Targ. Onkel. & Ionath. Et audiuerunt מִמְרָא דִּי קר vocem τὸ λόγος siue Verbi Iehouæ. Targ. Hierosolymit. absolute: וקרא מִמְרָא & clamauit ὁ λόγος Verbum. Sic Deut. V, 5. ait Moses: Ego stabam inter Iehouam, & inter vos, ad indicandum vobis verbum. Targ. Ego stabam inter מִמְרָא דִּי Verbum Iehouæ sc. ὑποστατικόν, quod est Christus, & inter vos, ad indicandum, vobis פתגמא vrbum np. προφορικόν. Similiter Ier. XLII, 5. sit Iehoua testis. Targ. sit מִמְרָא דִּי ὁ λόγος Verbum Iehouæ testis. It. Es. XLV, 12. (quem locum maxime ad rem pertinere censet *Grotius* comm. in Ioh. I, 1.) Ego feci terram, & homines super eam creauit. Targ. Verbo meo fundavi terram &c. coll. 2. Petr. II, 5. Vid. etiam Targ. 1. Par. V, 20. 26. a *Beckio* notis illustratum. p. 91. Alii tamen adpellatione λόγος Θεῷ Rationem siue Sapientiam Dei substantialem dici putant ex Prov. VIII, 1. coll. Matth. XI, 19. cum Col. II, 3. Vid. *Vitringa* ad Apoc. XIX, 13. p. 1109. seqq.

§. XVI. Nunc ad *Persismos* progredimur. Voces enim nonnullæ, N. T. insertæ, recensentur, quarum significatus ac emphasis ex Persica lingua peti debeat. Inter has vulgo refertur nomen μάγος Matth. II, 1. 7. 16 quod proprie non signi-

gnificat *præstigiatores*, sed *sapientem* seu *Philosophum*, *fide-
rum totiusque naturæ contemplatorem*. Cicero de diuinat.
libr. I. p. m. 90 postquam dixerat, *magos genus sapientum &
doctorum haberi in Persis*, p. 99. pergit : *In Persia auguran-
tur & diuinant Magi, qui congregantur in fano commentan-
di causa, atque inter se colloquendi*. Successu tamen tem-
poris vox *magus* in abusum venit, dum homines cultu &
commercio dæmonum prædictiones exercentes, præstigiis-
que mira efficientes, honestiori se titulo μάγος venditarunt,
& artem suam μαγείαν, quum γόντες h. e. *incantatores* dicen-
di potius essent, arsque ipsorum γοντεία siue *incantamentum*.
Hinc teste Hesychio, μάγον τὸν ἀπατεῶνα, Φαρμακευτὴν, τὸν
Θεοσεβῆ, ἢ Θεολόγον, ἢ ἱερεῖα πέρσαι λέγουσι, *magnum imposto-
rem, veneficum, Persæ pium, & Theologum, & Sacerdotem*
adpellant; At doctissimus Vir Hillerus originem eius ex
Chaldaico idiomate deducit, & nomen hoc transcriptum
censet ex vocabulo 𐤓𐤌, quod legitur Ier. XXXIX, 3. inter
nomina principum ac imperatorum, qui sub Nebucadneza-
ris auspiciis Hierosolyma occupabant. Ibi voces 𐤓𐤌𐤁𐤁
Rab-mag cum Schmidio interpretatur *principem magorum*.
In Chaldæis enim primum extitisse *Magos*, & hinc Iero ad
Persas peruenisse arbitratur, qui deorum cultum, civilium-
que & naturalium rerum peritiam Chaldæis debuerunt,
ut antiquissimæ, sic sapientissimæ gentium. Deriuatum ve-
ro nomen vult, vel ex 𐤓𐤌𐤁𐤁 *meditari*, (ita etiam Meisnerus
exercit. Theol. in Matth. c. II.) cuius Particip. Pehal est 𐤓𐤌𐤁𐤁
meditans, in Aphel 𐤓𐤌𐤁𐤁 *meditari faciens* i. e. *docens*; instar
𐤓𐤌𐤁𐤁 *seducens* l. *errare faciens*. Hos. IV, 11. Abiecto itaque
𐤁 & Iod, fit 𐤓𐤌 *Magus, qui cogitare vel meditari facit*, i. e.
Doctor. Vel, quod magis ipsi placet, a 𐤓𐤌𐤁𐤁 *excellere*, ut
magus sit 𐤓𐤌𐤁𐤁 *excellencia*; vel ad modum participii Aphel
præteriti 𐤓𐤌𐤁𐤁 *elatus, excelsus*. Onomast. S. p. 646. Por-
ro ad Persissimos trahunt verbum ἀγγαρεύειν, quod ter in N.

T. occurrit, Matth. V, 41. c. XXVII, 32. Marc. XV, 21. Significatum huius vberissime euoluit *Stolbergius* in Exercitt. Gr. ling. p. 149. seqq. Erant quippe Persis ἀγγαγοὶ *baiuli, ministri operarii*, certis stationibus dispositi, quorum alter alteri tradebat mandata, vt ita celerius perferrentur. Græcis ἡμεροδρόμοι *nuntii celerrimi* dicuntur, qui cursu ingens vno die iter emetiebantur. Ipsorum autem potestas fuisse perhibetur, vt in seruitium, si opus, sumere possent cuiusuis iumenta, equos, currus, naues, ipsos interdum homines, ad currendum secum, vel portandum onera. Atque, qui hoc patiebantur, ἀγγαγεύεσθαι dicti sunt; qui autem hoc ad seruitium alios adigebant, ἀγγαγεύειν. Enim vero hoc etiam vocabulum Chaldaë & Syriacæ originis esse, placet aliis adfirmare. Quod si enim conferas Chaldaicum nomen ܐܢܐܢ *epistola*, ἀγγαγοὶ essent γραμματοφόροι *tabellarii*; siue radicem Chald. Syr. Ar. & Samaritan. ܐܢܐܢ *mercede conducere*, ii, *qui mercede ad hoc conducti*, ita, vt aliorum etiam auxiliis atque iumentis, in ferendis celeribus nuntiis, vtendi potestatem haberent. Hinc deinde verbum *latius* significat quamlibet operam & seruitutem, quæ ab inuitis vel coactis præstatur, vt in Simone Cyrenæo conspicimus Matth. XXVII, 32. Iudæi, summo libertatis amore semper flagrantēs, & omne exterorum imperium auersantes, *angariæ* molestiam ægerissime tolerabant. Id circo, Saluatore eos ad patientiam adhortante, significanter hoc verbo vtitur *Matthæus* c. V, 41. ὅστις σε ἀγγαγεύσει μίλιον ἓν &c. i. e. Si magistratus, aut alius, iniquus tibi fuerit in imponendis oneribus, duplum potius præstare debes, quam vt seditiose ei repugnes.

§. XVII. *Latinismos* in N. T. exhiberi, tum in vocibus, tum in phrasibus, exempla passim testantur. v. c. ἀσάριον a Latina voce *as*, *assis* Matth. X, 29. Δηνάριον *Denarius* c. XVIII, 28. κηδεύον *custodia* c. XXVII, 65. κεντρίων *Centurio* Marc. XV, 39. σιδάριον *sudarium* Ioh. XI, 44. ἐργασίαν δέσναι *operam dare* Luc. XII, 58. ποιῆσαι χρόνον *facere tempus* Act. XV,

XV, 33. ἱκανὸν λαβεῖν *satis accipere* Act. XVII, 9. ἱκανὸν ποιῆσαι *satis facere* Marc. XV, 15. &c.

§. XVIII. Superest nunc, ut, quid de *Cilicisms* Pauli sit statuendum, videamus. *Hieronymus* etenim adfirmat, Paulum verba quædam usurpare iuxta phraseologiam urbis suæ & provinciae, *Tarsi* videlicet & *Cilicie*. Vid. epist. ad *Algasian* Tom. III. quæst. X. f. 172. E g. Rom. VI, 19. ἀνθρώπινον λέγω *humanum loquor*; quibus verbis peculiare quid *Cilicum* linguæ inesse existimat. At nihil *Cilicismi* hic deprehendi, neque peculiare quid latere, reliquis Græcis ignotum atque inusitatum, erudite ostendit *Stolbergius* laudatis exercitt. p. 113. seqq. Sensus quippe verborum hic est: Apostolum spiritualia exprimere per similitudinem rerum vulgarium ac notarum, coll. Gal. III, 15. Nec alterum locum, quem ad stabiliendam suam sententiam allegavit *Hieronymus*, 1. Cor. IV, 3. ὑπὸ ἀνθρώπινῃς ἡμέραις &c. *Cilicismi* patrocinari, idem supra laudatus *Stolbergius* tract. cit. p. 121. demonstravit; apud quem ea, quæ restant loca, ut 1. Cor. XIII, 4. ὃ περιπερεύεται non *prave se gerit* 2. Cor. XI, 8. ὃ κατενάγκηται ὁ δυνός non *instar membri torpidi & inertis incubui*, *grauavi* aut *pressi* *quemquam*, vide excussa atque vindicata.

§. XIX. Proinde stili N. T. *simplicitatem* merito admiramur; per quem tamen non intelligimus rudem, rusticum, ineptum, barbarum omnique ornatu ac elegantia destitutum, sed *apertum minimeque fucatum*, quo res grandes & summa mysteria verbis, ad captum legentium attemperatis & in vulgus notis, describuntur. Bene definit illam *Boeclerus* dissert. de ling. Gr. N. T. orig. §. 19. *Per simplicitatem*, inquit, *conspicua sinceritas, nativa minimeque adfectata vis, admirabilis denique, & quam nulla artis lenocinia attingunt, competentia intelligitur, quæ nec caret, nec superbit suis ornamentis.* & §. 21. *Illam facilitatem cum tanta dignitate sapientiaque coniunxit (Deus) ut & summa ingenii subtilitas & maxima doctrinæ copia satis superque, quod discat,*

scat, quod expendat, quod miretur, hic inuenire queat, & si pietatis deuotionisque auspicio progrediatur, inuenire soleat. Exemplum hoc probant. Seruator noster regenerationis mysterium, quod omnem hominum captum longe superat, Nicodemo expositurus (Ioh. III.) familiari & simplici plane loquendi modo utebatur, quod ipsum v. 12. simul indicare videtur. Mysteria enim & beneficia diuina, quatenus ad regnum gratiæ in terris pertinent, & in homine fiunt, qui terræ incola est, ἐπὶ γῆς seu *terrestria* recte quidem dicuntur; non tamen reieciimus prorsus eorum explicationem, qui Seruatorem his verbis ad proponendi genus, quo usus fuerat, *simplex, humile, & perspicuum, sub inuolucris per similitudines a rebus humanis sumtas*, simul respexisse arbitrantur. Chemnitius in harm. Euangel. ad h. l. egregium ex Augustino locum citat: Sicut nutrix, inquit ille, demittit se ad gressus infirmiores infansuli, ita diuina sapientia non cælesti magnificentia, sed terrestri simplicitate de summis mysteriis loquitur, accommodans se ad infirmitatis nostræ captum, ut ea spiritu illuminante intelligere & credere possimus. Hoc ipsum, suggerente Spiritu S. imitatus est Gentium doctor atq; Apostolus, vid. Rom. VI, 19. Gal. III, 15. qui hinc fatetur, se missum ad Euangelium prædicandum καὶ ἐν σοφίᾳ λόγῳ, non in sapientia sermonis, h. e. eloquentia affectata seu fucō rhetorico, 1. Cor. I, 17. neque se venisse καὶ ὑπεροχὴν λόγῳ ἢ σοφίᾳ, cum eminentia facundiæ aut sapientiæ; multoque minus sermonem suum constituisse ἐν περὶ τοῖς ἀνθρώπων λόγῳ σοφίᾳ λόγοις, in persuatoriis humanæ sapientiæ verbis, h. e. sermones tam publicos quam priuatos, non persuasionibus, quibus Oratores & Rhetores nituntur, fundatos fuisse 1. Cor. II, 1. 4. Optime hanc in rem Flacius part. II. Clauis S. S. Tract. I. p. m. 15. n. 31. Licet sacræ littæ suā graui masculaque eloquentiā minime destituantur: non tamen adsunt illæ otiosæ delicatæque venteres aut illecebræ, illa numerositas sonorum, seu illæ nugæ canoræ, in sermone sacrarum litterarum, quæ in ostentato-

riis Oratorum aut Poetarum scriptis tunc temporis in Græcia aut Romæ maxima cum aviditate & admiratione audiebantur & celebrabantur. Quum ergo stilus Scripturæ S. simplex sit, Scriptura ipsa perspicua erit atque clara: nec ab eius lectione quisquam excludendus. Quanquam enim haud diffitemur, obscuritatem quandam nonnullis in locis apparere, tamen pleraque non ad fidei dogmata spectant, nec seduli & industrii lectoris intelligentiam refugient plane. Ita magnifice & salubriter Spiritus S. Scripturas sanctas modificavit, inquit Augustinus lib. II. c. 2. de doctr. Christ. ut locis apertioribus fami occurreret, obscurioribus autem fastidia detergeret. Nihil enim fere de obscurioribus illis eruitur, quod non planissime dictum alibi reperiatur. Et alibi: Pascit Deus manifestis, exerceet obscuris. Vnde autem difficultates in Scriptura S. aliquando oriri queant, egregie demonstrat Flacius Part. II. Clau. Script. S. Tract. V. p. m. 464. Quod autem multa, inquit, nobis in Sacris litteris difficilia & obscura videntur, in causa est primum tum cæcitas & negligentia nostra, tum & prauus animus natura alienus a Deo: deinde rerum immensa magnitudo ac sublimitas, postremo etiam sermonis rerumque ac rerum, ad quos ille sermo alludit, peregrinitas, quæ illis, ad quos dicta sunt, nota & communia fuere. Ceterum difficultates, piis imprimis, non esse insuperabiles idem docet, quando media, quæ tollere illas possunt, præscribit, in quibus primum locum occupat, ut homo Deum, tanquam unicum omnis boni fontem, adeat, quo exadat Θεοδιδασκῶ. Alterum est uberius rerum sacrarum cognitio, a fidei peritisque Christi ministris præbita. Tertium est solida cognitio sermonis sacrarum litterarum. Quartum assidua meditatio ac studium legis diuinæ. Quintum ardens oratio, quidquid enim petierimus, impetrabimus. Sextum est, ut in omnibus aliis scientiis ac artibus, sic quoque hic vera & viua experientia. Septimum diligens locorum S. S. collatio, nam eadem sæpissime in sacris litteris repe-

tuntur, & quæ vno loco vel breuius vel obscurius dicuntur alibi solent a Spiritu S. plenius clariusque exponi. Vltimum sunt *bonæ ac perspicuæ versiones & fidi sacrarum litterarum interpretes*, præsertim qui textum magis dextre tractarunt. Vid. l. cit. Tract. I. p. m. 6. seq.

§. XX. *Simplicitati stili intime coniuncta est efficacia*, quæ vt in V. ita quoque se in N. T. exserit in *verbis, ipsis rebus, argumentis ponderosissimis, neruosis epithetis, typis, figuris, interrogationibus, repetitionibus, gradationibus* aliisve modis; de quibus singulis vid. *Flac. Clau. Script. Part. II. Tract. V. p. m. 466. seqq. Glass. Phil. S. libr. I. Tract. III. Sect. III. p. m. 282. seqq.*

§. XXI. Nec stili *breuitas* satis admiranda est, quæ paucissimis sæpe verbis totam sistit Theologiam. V. c. Ioh. I, 29. c. III, 16. &c. Omni sane iure ad N. adplicare licet, quod de V. Testamento pronunciarunt olim Rabbini: *אין בתורה אפילו אחת אחת שאין ההרים גדולים תלויים בה* h. e. *in lege (seu Scriptura) non est littera, a qua non pendeant magni montes*; & *Chrysostomus Hom. XXIV. in c. VI. Gen. Tom. I. de verbo Dei verum dixit, diuinorum sc. eloquiorum naturam in paucis verbis multas sententiarum adferre diuitias, ineffabilem largiri thesaurum diligenter scrutaturis. Quo pertinent nominum impositiones, quibus res sæpe arduæ inuoluuntur. Conf. Gen. V, 29. c. XVII, 4. 5. c. XIV, 18. coll. Hebr. VII, 1. 2. &c. Digressiones & repetitiones, quibus Viri Θεόπνευστοι nonnunquam vsi sunt, non otiosæ sunt ac inutiles. Conf. Phil. III, 1. Neque tamen breuitas stili obstat, quo minus res, scitu necessariæ, plene expositæ sint, vt iure quicquam desiderari queat. Vnicam si spectes epistolam ad Romanos, quanta quæso verborum copia status noster, tam ante gratiam quam sub gratia, est explicatus. Plura vide apud *Flacium Clau. Script. S. Tract. V. p. m. 484. seqq. & Glassium Phil. S. libr. I. Tract. III. Sect. VI. p. m. 293. seqq.**

§. XXII.

§. XXII. Mirabilis porro conspicitur stili *coherentia*; qua res inter se ita connexæ sunt, vt, in epistolis cum primis, vnum vel plura interdum capita sine quiete aut respiratione (vt cum *Flacio* loquar) lectorem perlegere, & vno continuo-
toque cursu pergere sit necesse, donec, integro loco abso-
luto, metam adsequatur. Vid. *Flac. Clau. Script. S. part. II. Tract. V. p. m. 494. seqq. Glass. Phil. S. lib. I. Tract. III. Sect. VII. p. m. 299. seqq.* Nec stili N. T. *verecundia* prætermittenda est, dum res, quæ vel offendere vel obscenæ videri poterant, verbis *verecundis* exprimuntur describunturque. Vid. *Glass. Phil. S. Lib. I. Tract. III. Sect. VIII. p. m. 303.*

§. XXIII. Denique stili N. T. in *vocibus* nonnullis ac *phrasibus* peculiaris plane est, ab aliis profanis scriptoribus maxime alienus. Ita v. c. verbum *προεβήσθαι* peculiari gaudet significato, quando Ioh. XV, 26. Apoc. XXII, 1. *de Spiritu S.* legimus usurpatum; nec non τὸ ἐξέλκεσθαι παρὰ τῆς πατρὸς Ioh. XVI, 28. *de Filio.* Quemadmodum enim illud *de æterna processione Spiritus S. a Patre ac Filio* explicari solet: ita hoc idem est, ac *ablegatum & missum esse a DEO, nempe ad totum Redemptionis negotium perficiendum.* Similiter huc pertinent phrasæ: ἀναθῆναι γεννᾶσθαι *desuper renasci* Ioh. III, 3. δικαιῶσθαι *iustificari* per iustitiam Christi imputatam Rom. III. item *connasci, conssepeliri cum Christo, una crucifigi, baptizari in ipsius mortem, simul cum eo viuere ac regnare &c.* Vid. Rom. VI. Quibus locationibus totum *conuersionis regenerationisque negotium* ex virtute mortis atque resurrectionis Christi significanter describitur.

§. XXIV. Quum autem facile concesserimus, Scripturam S. non adhibere pomposum & sesquipedale genus dicendi, quale plerumque est oratorum & adulatorum; dispi-
ciendum nunc erit, an stili N. T. *barbarismis & solæcismis* forte scateat, quod nonnulli adfirmare haud erubuere. Ante omnia definiendum est, quid per *barbarismum*, quidque per *solæcismum* intelligatur. Est namque *barbarismus* ἀμαρτυ-

μα περὶ λέξιν, seu vitium in voce; solæcismus ἀμαρτυρία περὶ λόγον, i. e. vitium in vocum compositione & constructione. Aut, Augustino Lib. II. de doctr. Christ. c. 13. eum definiente, quum verba non ea lege sibi coaptantur, qua coaptaverunt, qui priores nobis non sine auctoritate aliqua locuti sunt: siue etiam, quum in regulas Grammaticæ peccatur. Vtrumque vero de stilo N. T. rectissime negatur pernegaturque. Non quidem mirandum est, multos ex paganis Apostolos barbaros, sermonesque eorum piscatorios solæcismos haud semel adpellasse. Nam vt ipsa Dei sapientia homini ψυχὴ καὶ μωρία seu stultitia est; ita & scribendi hoc genus, in quo illa manifestata est, solæcismis & barbarismis repletum tali videtur. Ast bene Laurentius Fabricius, Professor olim Wittebergenfis: In N. Testamento non fluit purus Græcismus, sed permiscetur Græca lingua liquore Hebræi sermonis. Ea enim indoles est rerum sacrarum, vt proprietates primæ lingue non solum se diffundat per veterem scripturam, sed etiam sese insinuet in Græcismum N. T. Vnde multis in locis N. T. Græcismus pure Græcis est barbarismus, propter phrasin Græcis ignotam. Ecclesiæ autem non est barbarismus; agnoscit enim ea sermonem primæum, eumque in Scripturas N. T. manare deprehendit. Vid. Glass. in præf. ad Rhet. S. p. m. 23. Ac eiusmodi accusationibus Bæclerus supra allegata dissent. § 7. occurrit, quando sic scribit: Si propter quedam vocabula non græca barbarismi tribuuntur N. T. eadem opera omnes etiam purissimos Scriptores Græcos Latinosque barbarismis repleueris. Quum tamen omnino multæ sint causæ, ob quas ista ab eruditis auctoribus sine vlla barbarismi nota usurpantur. Quod si igitur nec in auctoribus probatis voces & constructiones insolentiores culpantur vt vitiosæ, sed vt singulares & graui de causâ adhibitæ notantur; multo magis sic censendum est, quum in N. T. voces & constructiones interdum insolentiores deprehenduntur. Sane barbarismos & solæcismos Textui S. ad fingere, est irreuerentiæ cuiusdam

dam erga S. litteras nota. Num Deus, & mentis & linguae artifex, diserte loqui non potest, inquit Lactantius Libr. VI. c. 21. diuin. instit. O quæ hic contra in verborum structura, orationis compositione ac constructione est sapientia, cunctam cunctorum paganorum longe superans eloquentiam! Ipse Spiritus S. a quo omnis vera & pura sapientia proficiscitur, est, qui mentes, linguam & stilum (Scriptorum) ita ἀμείσως direxit, ut cursum in oratione, mysteria sacrosancta exprimente, rectum, purum & tantæ sapientiæ decentem ubique seruarent, ut ex Matth. X, 20. Luc. XXI, 15. 2. Pet. I, 21. euidenter patet: ita Glassius præf. ad Rhet. S. p. m. 22. Quandoquidem manifestum sit, Spiritum S. scriptores sanctos non modo vulgari, aut speciali tantum gratiæ adiutorio, quo alii homines scripta bona exararunt, ad scribendum impulisse, sed modo quoque adstantiæ, motionis & inspirationis specialissimo, ut veritatem non tenuerint tantum, sed absque omni etiam errore iisdem verbis, illoque modo, ut Deus voluit, scripserint. Spenerus Conf. Theol. Latin. Part. I. c. I. Art. I. p. 46. Agnosco, inquit, sacras litteras a cœlesti procedere Spiritu inspirante per gratiam præsentissimam concomitantem, accurrante, ne vel in puncto erraret scriptor, reuelante de nouo res ratione humana superiores, moderante consignationem eorum, quæ vel visa vel audita accepisset, suggerente quæ exciderant, cauente errorem, ne leuioribus quidem exceptis, dictitante verba aptissima, sanctificante sibi que appropriante. Quanquam autem proprietas stili sanctorum virorum quoad substantiam vniformis est, ut vnum quasi os omnium Θεοπνεύτων videatur; tamen eius diuersitatem accidentalem libenter agnoscimus. Spiritus S. enim, quum Scriptores ad scribendum impulit, singulari συγκαταβασι ad vniuscuiusque captum, ingenium, studia, nationem se demittere voluit, & suo quemque stilo consuetoque dicendi genere vti permisit, ne sua ipsius oratio contorta atque violenta videretur. Quod vero haud indignum Deo videri debet, quod amanuensium ingenio ac vsitato loquendi scribendique genere sese accommodauerit. Non enim

enim ita se demisit supremum Numen, quin una sua etiam auctoritatis maiestatisque rationem habuerit, ubi id res ipsa postularet. Ita scribit *Maius* differt. de Inspirat. libr. 5. §. 4. Hinc ergo factum est, ut in aliis libris stilus sublimior sit, & intellectu difficilior, ut e. g. in Epistolis; in aliis vero planior & faciliior, ut in Euangelio Iohannis, eius Epistolis & Apocalypsi. In aliis purior, & stilo pure Græco magis conueniens, ut in Euangelio Lucæ, & Actis Apostolorum; in aliis tandem propius ad idioma V. T. accedens, ut in Euangelis Matthæi & Marci. Quod vero ad exempla attinet, in quibus *barbarismos* & *solæcismos* inesse dicunt, potiora vindicauit *Stolbergius* in Exercitt. Gr. Ling. de solæcismis & barbarismis.

§. XXV. Nunceo ventum est, ut, quid de textus N. T. puritate & integritate statui debeat, videamus. Breuib: *purum* nos eum possidere atque *integrum*, non est quod dubitemus. Si enim, quod ab aliis demonstratum, & nunc supponimus, Hebræo V. Testamenti sua illibata constat *puritas* atque integritas, (de quo vid. *Glassii* Phil. S. libr. I. tract. I. p. 3 - 174.) quid ni idem etiam de Græco N. T. adfirmemus, quum vterque Deum agnoscat autorem, vterque diuinam patefaciat voluntatem. Vnde nec minor conceoi potest Numinis prouidentia circa N. quam circa V. T. textum. Accedit piorum doctorum in adseruando & vindicando textu industria & sedulitas, quam ipse *Bellarminus* lib. II. de verb. D. c. 7. his verbis fateri cogitur: *Et si multa deprauare conati sunt hæretici, tamen nunquam defuere Catholici, qui eorum corruptelas detexerint, & non permiserint libros sacros corrumpi.* Quam vero lectionum varietas, quæ non modo in vocum singularum, sed & integrarum sententiarum & locorum, vel additione vel omissione, vel mutatione vel transpositione consistit, corruptionem textui N. T. inferre videri queat, paucis hanc rem ita examinabimus, ut primum *fontem* ac *originem* variarum lectionum indagemus, & deinde videamus, an recte hinc concludatur, textum esse deprauatum.

§. XXVI. *Fontem* vero ac *originem* variarum lectionum in-

indagantes, causam non vnam inuenimus; partim enim in *scribis* seu *librariis*, partim in *patribus* ipsis, partim denique in *hæreticis* illa deprehenditur. Discernenda autem ante omnia sunt vitia & menda, quæ interdum solent pro variis lectionibus venditari, siquidem hæc typographorum incuria, correctorumque negligentia in hunc illumue codicem irpserunt. Verum ad *scribas* quod attinet, eos in describendis codicibus variis modis nonnunquam errasse, negari haud poterit. Et quidem primum error facile committi potuit, quia vetustissimi Codices sine spiritibus, accentibus, interpunctionibus distinctionibusque exarati erant, atque frequentia in iis scriptionis compendia adhibebantur. Hinc facile contigit, ut legerint minus attenti αὐτῶ pro αὐτῶ, & versa vice, & pro & &c. Qualem errorem, quod obiter notamus, esse quidam existimant Marc. XI, 13. vbi pro & γὰρ ἦν καιρὸς σύκων non enim erat tempus ficuum ferax, illi legendum putant: & γὰρ ἦν, καιρὸς σύκων, Vbi enim Christus erat, ibi tempus erat ficuum. Vid. Knatchbul. animadu. in N. T. p. 25. quam tamen coniecturam, nullo prorsus veterum Codicum, Interpretum & versionum suffragio stabilitam, nostram non facimus. Et obseruat Seb. Schmidius dissert. in h. l. quod hæc lectio foret contra indolem linguæ: Nec mihi, inquit, persuadere possum, quod tum Evangelista posteriori loco verbum Substantiuum secundi adiecti omissurus fuisset cum aduerbio temporis. Potius scripsisset: & γὰρ ἦν, ἐπεὶ ἦν καιρὸς σύκων. Præterea quando lector ex industria in suo, quo vsus, codice ipsa textus vocabula in margine vel exposuerat per synonyma, vel vocem aliquam explicationis & illustrationis causa adscripserat, librarios ex inscitia ea, quasi ad ipsum textum pertinerent, aliquando eidem inferuisse, aut quando in loco parallelo plura inuenerunt, ea, in altero loco deficere existimantes, supplere annisos fuisse, verisimile est. Sic Phil. III, 12. vbi textus sacer habet: ἢ ἤδη τετελείωμαι, obseruatum est, in quibusdam codicibus scriptis legi: ἢ ἤδη δεδικαίωμαι ἢ ἤδη τετελείωμαι. Quæ priora verba a scribis e margine in ipsum textum translata esse, probabile est.

Ita Matth. XXIV, 41. quidam codices addunt: δύο ἐπὶ κλίνης
μίας, ἡ παραλαμβάνεται καὶ ἡ ἀφίσταται quæ verba *Lucæ* propria
esse, ex c. XVII, 34. constat; ex quo textui Matthæi inserta
fuisse videntur. Secundo autem loco *Patres* variarum lectio-
num occasionem præbuisse, non immerito arbitramur. Illi e-
nim, dum partim memoriæ suæ fide sunt, partim sensum ma-
gis attenderunt quam verba, non raro loca N. T. aliis verbis,
quam quæ in fonte leguntur, in scriptis suis allegarunt; inter-
dum etiam compendii causa quædam vocabula in allegandis
dictis vel omiserunt, vel ἰσοδυναμῶντα substituerunt, quæ o-
mnino nouam diuersarum lectionum causam peperere. Deni-
que *Hæretici* inimicas sæpe manus sacro textui immittere
non erubuerunt, ut loca, hypothesebus suis clarissime repu-
gnantia, corrumpere, quin ex codice eraderent, de quibus
passim *Patres* conqueruntur. Vid. *Ioh. Sauberti* variæ lect.
text. Gr. Euang. Matth. *Glass.* Philol. S. libr. I. Tract. II. p. m. 175.
seqq. D. *Rechenberg.* Exercit. in N. T. histor. Eccl. & liter. p.
34. seqq. & erudita *Præfatio* editioni N. T. Gr. Oxoniensi præ-
missa. *Millius* proleg. N. T. & quæ nuper lucem vidit *Christ.*
Matth. *Pfaffii* dissert. Critica de genuinis librorum N. T. le-
ctionibus.

§. XXVII. Hæc igitur quamuis ita sint, hinc tamen non-
dum sequitur, textum N. T. corruptum esse, atque deprava-
tum. Nam pleræque variæ lectiones ita sunt comparatæ, ut
sensus non variant, sed utraque lectio salua veritate retineri
& coniungi commode possit. Ad ceteras autem quod attinet,
quæ pugnare inter se videntur, textus ipse facile docebit, quæ
alteri sit præferenda, quæque analogiæ scripturæ fideique
conueniat, aut eidem aduersetur. Nec *omissio, additio, mutatio*
& *transpositio* vocum, sententiarum aut locorum vniuersalis
est, sed particularis tantum quorundam codicum; unde a
particulari corruptione ad vniuersalem non valebit conse-
quentia. Quod si vero hoc modo discrepantia in textu reperi-
tur, codices antiquissimi probatissimique consulendi sunt,
quippe qui omnes, aduigilante Dei prouidentia, iisdem cor-
ruptio-

ruptionibus commaculati non potuerunt. Consulantur quoque Patres, qui loca passim allegant & interpretantur. Denique in subsidium vocanda est versio Syriaca, quæ, *Franzio* teste, inter omnes N. T. versiones primum locum habet. Audiamus vero de his omnibus *Flacium* optime sibi iudicantem *Clau Script. S. part. II. tract. I. p. 19. n. 2. Multæ diuersæ lectiones, præsertim in N. T. a commentatoribus & Interpretibus indicantur: quarum eæ deligendæ sunt, quæ tum melioribus testibus confirmantur, tum etiam ipsi textui magis conuenire videntur. Id sane nihilominus clementia diuina prospexit, ut omnes pium sensum efficiant: utque, si vel maxime ob aliquod mendum in vno loco fallamur, tamen innumera alia loca supersint, quæ nos in vera sententia instituere ac confirmare queant. Vid. etiam *Maii* dissert. prælim. de Critica S. præmissa Exam. H. C. N. T. R. S. p. 21. seqq.*

§. XXVIII. Pergimus nunc ad *allegationes*, ex Veteri in N. T. petitas; vbi duo momenta consideranda veniunt: primum est, *cur* Apostoli & Euangelistæ frequenter ex V. Testamento testimonia desumerint? alterum, *quomodo* dicta V. T. sint ab ipsis allegata? Ad primum quod attinet, causæ præcipuæ sunt sequentes: 1) ut Euangelistæ & Apostoli demonstrarent, Iesum illum Nazarenum, in carne manifestatum, & a se prædicatum, esse illum ipsum a Deo Patribus promissum Messiam, aliumque nullum expectandum. 2) ut V. T. quibusdam in locis obîcurius collustraretur; vnde *Lutherus* noster dicere solitus est: *Nouum Testamentum est Sol, a quo Luna V. T. illustratur*, & *Augustinus*: *In V. T. Nouum latet; Vetus Testamentum in Nouo patet*. 3) ut vtriusque & V. & N. T. auctoritas eo magis confirmaretur, hominesque facilius conuincerentur. Memorabile est, quod *Gerson* ludæus primum, deinde Christum professus, de sua conuersione memorat; se videlicet eo ipso fuisse conuictum, quod Seruator, Euangelistæ ac Apostoli maxima cum *παρρησία* toties totiesque ad V. Testamenti oracula prouocarint. Vid. ipse in præf. Talmudis sui.

§. XXIX. Modum vero, quo sancti Viri in dictis V. T. allegandis vsi sunt, inquirentes, deprehendimus primum, ipsos non semper singula verba, sed nonnunquam sensum tantum attendisse. *Id autem, bene monente Flacio Clau. Script. S. part. II. Tract. I. p. m. 103. n. 13. nemini mirum aut temerarium videbitur: qui sibi persuaferit, quod res ipsa conuincit: eundem Spiritum ore Euangelistarum locutum esse, qui aperuerit os Prophetarum.* Deinde Prophetarum munus fuisse, quid futurum esset, prædicere; Euangelistarum vero, quid sit factum, narrare. Itaque quum Spiritus Dei illorum oracula in N. T. non exscribat, sed interpreteatur; minime certe debuit iidem enumerandis vocabulis adstringi. Vt hoc exemplo demonstretur, producimus locum Matth. II, 6. ex Propheta Michæ c. V, 1. allegatum. Textus Propheticus ita se habet: *At tu Bethlehem Ephrata צעיר parua licet sis, להיות באלפי יהודה ut sis inter millia Iehudæ: h. e. minor licet sis, quam vt inter vrbes millium Iehudæ recenseri debeas; tam exiguum, inquam, licet sis oppidulum, nulliusque potentiae, vt vel ad vnam præfecturam millium sufficere queas, (populus enim Iudaicus distributus erat in decurias, centurias & chiliades, vid. Ex. XII, 21. Deut. XXXII, 17. Iud. VI, 15.) tamen ex te mihi egredietur is, qui sit dominator in Israel, non Zorobabel, quod natiuitatis eius loco, & verbis sequentibus repugnat, sed משיח בן דוד Messias filius Davidis, vt sic recte hunc locum Targum & Raschi explicant, a summisque pariter Sacerdotibus & Scribis de Messia allegatur.* Hæc vero verba Matthæus aliter citauit, hunc nimirum in modum: *Et tu Bethlehem, terra seu vrbs Iudæ, nequaquam minima es inter principes Iudæ, ex te enim egredietur dux, qui ποιμαίνε, pascendo reget populum meum Israel.* Cocceius in paraphr. ad h. l. cumque eo alii vaticinium Michæ interrogatiue exponere malunt hoc sensu: *Itane videris tibi collapsio Davidis tugurio Am. IX, 11. vt non merearis numerari inter familias?* vt negationem ita inuolueret, quam Matthæus euoluisset. Enimuero quamuis etiam absque interrogatione verba Prophetæ sumantur, nihilominus tamen opti-

optima inter vtrumque est harmonia. Nam statum vrbis externum, quem Micha innuit, si spectes, parua omnino erat Bethlehem loci amplitudine, populique frequentia; minima mundano splendore ac opibus, ideoque contempta. Ast minima non erat ob aliam ὑπεροχὴν, quod Messias ex eo prodierat, de qua prærogatiua loquitur Matthæus. Voluit itaque Evangelista (si vt ab ipso allegata verba spectemus) celebrare gratiam Dei, qui obscurum oppidulum hac prærogatiua nobilitarit, vt factum sit patria Messiae; quare iam non sit amplius paruulum seu minimum nuncupandum. Aut si ab ipsis Scribis verba hæc citata esse malumus, sensus hic est: Tu Bethlehem nunc quidem paruulum oppidum es; attamen, quia ex te egredietur Messias, nequaquam paruulum dicendum; quæ & ipsius Michæ est sententia. Quod si vero ἥντιν ἐστὶν verterimus ceu neutrum, *parum* seu *exiguum est*, quod Cl. Præsidi placet, coll. Esa. XLIX, 6. vt sensus sit: *Parum*, seu exiguus hic honor est, te esse inter Chiliades Iudæ primariæ & regiæ tribus, maior enim dignitas tibi reseruata est ex te Messia; ἐναντίον πάντων in- ter Prophetam & Euangelistam eo citius euanescit. Vid. etiam *Erasm. Schmid.* ad h. l. Ceterum quum duæ sint Bethlehem, altera in tribu Zabulon, Ios. XIX, 15. altera in tribu Iuda, discriminis causa Propheta addit *Ephrata*. conf. Gen. XXXV, 16. id quod Evangelista clarius exprimit, dicens: *terra* seu *ager* & oppidum *Iudæ*. Quod vero Propheta dicit, *inter milia Iehudæ*, illud Evangelista ita pronunciat: *Inter principes Iehudæ*, vbi enim multa millia habitabant, ibi multi etiam erant Chiliarchæ seu principes. Vult ergo dicere Matthæus, *Bethlehem* tam paruum esse oppidum, vt vix vnum Chiliarcham possit præstare. Pro verbo ἡγεῖν *dominari* Evangelista vtitur ποιμαίνειν *pascere*, quod tamen simul *regimen* significat, estque iuxta paraphrasin *Erasm. Schmidii* in not. ad h. l. sensus: *reges*, *curabit*, *gubernabis*, *defendet* & *necessariis locupletabit* *populum meum*. Quod quum sit, pergit, officium Regum, frequentissime illi ποιμένες λαῶν indigentur: quia debent reges non tantum regalia a subditis exigere, ita tamen, ne eosdem pla-

plane exsugant: sicut boni Pastores pecus tondent quidem & mulgent, non tamen plane deglubunt: sed etiam, ut Plato Minoë exponit, leges salubres ei præscribere, sicut bonus pastor ouibus de salubribus pascuis prospicit. Declarat itaque verbum ποιμαίνων, modum dominationis non fore politicum, ut plurimiludæorum sibi imaginabantur, & hodie imaginantur, sed spiritualem, ceu ipse Saluator interpretatur, Ioh. XII, 36. c. X. tot. Respectum quoque hoc ipsum verbum habet ad phrasin לרעות את עמי v. c. 2. Sam. VII, 7. c. V, 2. 1. Par. XVII, 6. Optime sic sibi conueniunt Propheta & Euangelista. Vnde mirum est, quod Iudæorum quidam in Scriptores Θεοπνεύστους N. T. tam acriter inuehantur, infimulentque eos corruptionis scripturarum, quod testimonia V. Testamenti non allegent semper ea serie ac ordine, quo leguntur in libris Prophetarum; idem enim in V. T. fieri, facile, si opus foret, demonstrari posset, ut etiam id ipsum ex collatione 2. Sam. XXII. & Ps. XII. obseruauit Augustinus in not. ad hunc Psalm. vid. Glass. Phil. S. libr. V. Tract. II. c. VII. p. m. 2065. Sic Mat. I, 23. Secundo allegationes in N. T. frequentissime desumuntur ex versione τῶν LXX. quæ in omnium fere manibus erat; & quidem ex ea loca sæpe citantur, vbi discrepat a fonte Hebræo. Iuuat hic audire rationem, quam suggerit Franzius de interp. Script. S. p. m. 38. Noluerunt, inquit, ex leuioribus suspicionem quamcunque apud infirmos mouere, aut sperarunt, ista errata a confirmatis postea facile posse ex fontibus agnosci & tolli. Exempla passim in promptu. Vnicum iam adferre lubet ex Luc. III, 36. vbi nomen Kainan genealogiæ Christi insertum est, quod Gen. XI, 12. 13. ex quo Lucas genealogiam desumpsit, in Hebræo quidem textu non legitur, sed est a τοῖς LXX. ibi additum. Ut autem hæc concilient Interpretes, mirum in modum se extorquent, excruciantque. Optima sunt verba Glassii, scopum Lucæ si spectes, in hunc locum, quæ referre ex parte, operæ pretium erit. Lucas, ait, generationes non exacte numerauit (instar Matthæi tres constituentis tessera decades) sed scopo suo satisfactum existimauit, si genealogiam istam ad Adamum

damum usque protoplaston deducere, quam ex LXX. Interpretibus eo etiam deduxit. Opponitur huic apud Senens. lib. 6. annot. 143. ab Ambrosio quodam, ita non excusari Spiritum S. quod permiserit suum amanuensem hominum auctoritate duci, aut etiam ductum errare, & ita egregia providentia errorem relinquere. Sed bene habet! Idem Spiritus S. cuius impulsu Lucas scripsit, per Paulum organum suum electum monet, non nimis indulgendum esse genealogiis, sed eas ita tractandas, ut non ferantur quaestiones nunquam finiendae & inutiles, sed ut servire possit aedificationi Ecclesiae in fide. 1. Tim. I, 4. Tit. III, 9 Quum igitur ex genealogia Christi a Luca contexta certissimum, Salvatorem nostrum verum hominem ex Davidis & Abrahami prosapia fuisse natum, quin ad ipsum humani generis primum Parentem originem suam κατὰ σάββα referre: in aliis certe, quae scopum hunc principalem non attingunt nec aedificationem iuvant, debemus esse faciles &c. Vid. Phil. S. Lib. I. Tract. II. p. m. 232. & Tract. I. p. 68. seqq. Neque vero Gentiles, neque Iudaeos Evangelistam hac in re cauillari potuisse, solidissime demonstrat Lightfootus ad h. l. p. m. 751-758. Quum enim N. Testamentum Graece scriptum fuerit, tractandumque maxime a gentilibus, congruentissimum fuisse, immo maxime necessarium, codices Graecos sequi, quibus solis uti potuerint gentiles, ut illi historias vel allegationes ex V. Testamento adductas examinantes, consonas in iis reperirent, & non contrariantes. Si igitur Lucas Cainanem non interseruisset, illos veracitatem eius in suspensionem vocare potuisse in reliqua genealogiae parte, quae extracta ex tabulis & regeftis non adeo notis. Ad Iudaeos autem quod attinet, testibus Aristæa & Iosepho τῶν LXX. versionem ita eos adprobasse, ut omnis permanere in suo habitu, nec ullam fieri mutationem voluerint, immo dira imprecati fuerint illi, qui immutaturus esset, vel addendo, vel transferendo, vel auferendo. Hoc itaque Scriptoribus S. satis fuisse, quo obturarent ora Iudaeorum cauillantium, quod versionem Graecam sequentes declinarint non raro a veritate Hebraea. Sed si obiicis: hoc tamen falsum

sum esse, *Cainanem* fuisse filium *Arphaxadi*; respondet ille inter alia, falsum quidem esse illud in se ipso, at verum in conceptu eorum, pro quibus Euangelista scribit. Nec Spiritui S. in animo esse, in animis eorum indulgere falsum, sed non obtrudere offendiculum. *Omnia sum factus omnibus, ut lucrificam aliquos.* Docuisse etiam Spiritum S. in hac, & simili aliis in locis breuitate locutionis, recurrendum esse ad originalem historiam, vnde hæc desumuntur, atque inde sumendam determinatam rei explicationem. Aliis, Lucam in re aperte falsa Interpretes Græcos secutum, adserere, nimis videtur durum. Ab aliena potius manu apud Lucam *Cainanem* hunc irrepsisse putant, eo quod in vetusto codice Cantabrigiensi omittatur. Vid. *Iac. Vsserius* in chronologia sacra, annalibus subnexa c. 6. Plura exempla vid. in dissert. de *Vsu LXX. Interpretum in N. T.* p. 19. seqq. edit. 2. Tertio allegatio nonnunquam fit *sensu typico* in iis, quæ ad Christum & ipsius Ecclesiam spectant. Vid. Ioh. XIX. 36. coll. Ex XII, 4 6 & Eph. V, 31 32. coll. Gen. II, 24. Huc quoque allegatio referenda, quæ fit per *accommodationem analogicam*, vel metonymico aut synecdochico sensu: v. c. Matth. VIII, 17. quum enim Christus ex obsessis dæmones eiecisset, & alios, variis detentos morbis, sanasset, addit Euangelista, factum id esse, *ut imple- retur dictum per Prophetam Esaiam c. LIII, 4. Ipse infirmitates nostras suscepit, & morbos nostros portauit.* Certum vero est, Prophetam proprie loqui de peccatis & peccatorum pœna, coll. 1. Petr. II, 24. Nihilominus tamen recte ad morbos corporis accommodatur, quia sunt peccati fructus & pœna. coll. Matth. IX, 2. Egregie ad h. l. Chemnitius Harm. Euang. commentatus est: *hoc testimonium*, inquit, *Matthæus ad hanc historiam, quæ multa miracula complectitur, accommodat, ut ostendat, sensum, finem & usum miraculorum non hanc esse, quasi morbi corporis & externæ calamitates sint maximum malum in genere humano; & quasi Messie aduentus adferat tantum leuationem & liberationem a miseriis corporalibus; aut quasi hæc tantum in Christo querere debeamus,*

mus, sicut vulgus nihil ferme augustius de miraculis Christi sentiebat: sed quia morbi corporis sunt effectus & pœnæ, item quasi typi & figuræ morborum animæ, ac præludia pœnarum spiritualium & æternarum. Vt sensus Matthæi sit: Tot illa miracula, quæ Iesus legitur edidisse, non hoc docere, quasi venerit in hunc mundum, ut esset excellens & mirificus aliquis Chirurgus: sed externa illa & visibilia miraculorum spectacula ostenderunt, fore, ut in hac persona impleretur, quod Es. LIII. de redemptione a peccato & morte æterna scriptum est; & tam promptum ac potentem se esse ad tollendas spirituales & æternas nostras misérias, quam promptum & potentem in miraculis se exhibuit ad sanandos & tollendos morbos corporis. Quarto Scriptores N. T. θεόπνευστοι ex duobus Prophetarum testimoniis vnum interdum conflare solent: v. c. Matth. XXI, 4. 5. vbi priora verba: *Dicite filiæ Sionis*, desumpta sunt ex Es. LXII, II. posteriora: *Ecce Rex tuus &c.* ex Zach. IX, 9. Nihilominus tamen in singulari loquitur Matthæus: *dictum per Prophetam*, ut pulcherrima vaticiniorum harmonia insinuetur, & vno omnes Spiritu, ac vno quasi ore locutos, indicetur. Conf. Act. I, 20. ex Ps. LXIX, 26 & Ps. CIX, 8. Huc quidam referunt illud Matth. XXVII, 9. vbi verba ex *Zacharia* allegantur, & *Ieremias* in omnibus Codicibus Græcis & Versionibus, præterquam *Syriaca* & *Neo*- siue *Barbaro*- *Græca* quæ tantum habent: *per Prophetam*, nominatur; quod testimonium ex duobus coaluisse, sc. ex Ier. XXXII, 7. seqq. (de agro, in cuius emtione aliquid celatum mysteriorum fuisse, ipse Propheta cognouit) & ex Zach. XI, 12. arbitrantur. Alii vero ad tollendam hanc difficultatem vtuntur obseruatione ordinis, qui antiquitus in volumine Prophetarum extitit, inter quos Ieremias primum obtinuit locum. Neque hoc obscure docent scripta Rabbinorum; & nos ipsi in quibusdam Codicibus MSS. Erfurtenesium, quibus in collatione Bibliorum nostrorum vsi sumus, vidimus *Ieremiam* in principio Prophetarum posteriorum collocatum, quem sequitur *Ezechiel*, & hunc demum *Esaías*. Vid. *Diss. de Codicibus MSS. Biblico-*

Hebr. quæ sub Cl. Præside superiori anno habita est, p. 5. & differt. *Christ. Benedict. Michaelis de Ieremia* p. 5. §. 4. nec non *Opitii* differt. de *Ieremia inter Prophetas Maiores primo*. Quum ergo textum *Zachariae* sub nomine *Ieremiae* proferat *Matthæus*, verba e volumine Prophetarum citare tantum putatur sub istius nomine, qui primum tenuerit locum in volumine Prophetarum. Huc etiam respicit illud Saluatoris Luc. XXIV, 44. *Complenda sunt omnia, quæ de me scripta sunt in Lege, Prophetis & Psalmis*; vbi sub *Psalmis* cetera quoque *Hagiographa* continentur, liber autem *Psalms* tantum denominatur, quod primum inter illa obtinet locum. Vid. *Lightfoot. Hor. Hebr.* p. 489. Quinto ex Veterum Rabbino- rum scriptis & traditionibus quædam in N. T. allegata esse, nonnulli sentiunt, v. c. quando Apostolus 2. Tim. III, 8 no- minum magorum *Iannes & Iambres* facit mentionem. Tri- buitur quippe his magis liber quidam ספר יוחנן משרא ex quo Paulum horum nomina desumisse, *Origines & Ambro- sius* putant. Vid. *Fabricii Codex Pseudepigraphus V. T.* p. 813. seqq. *Ioh. Andr. Schmidii* differt. de Pseudo-V. T. p. 45. seq. vbi tamen *Lambecii* iudicium adprobatur, iudicantis, testi- monium Pauli potius occasionem dedisse fingendi libri Apo- cryphi, qui dudum a *Gelasio* hoc nomine fuerit reiectus; Conf. *Suiceri thes. Eccl.* part. I. f. 1430. seq. Leguntur hæc ip- sa nomina in *Targum Ionaib.* Ex. VII, 11. Ad hanc origi- nem reducuntur, quæ in Epistola *Iudæ* tum de certamine *Michaelis Archangeli aduersus diabolum ob corpus Mosis* v. 9. tum de *Prophetia Enochi* v. 14. 15. traduntur. Ad prius enim quod attinet, libellus quidam, inscriptus פטירת משה a *Gauliny- no* editus *Paris. 1629.* Gr. ἀναλήψις seu *assumptio Mosis*, tunc circumlatus dicitur, vnde hæc hauserit *Iudas*; vel, vt alii vo- lunt, ex scripto quodam, quod itidem circumferebatur, & ἀ- ναβάσις τῆς Μωσέως *Adscensio Mosis* dicebatur. Vid. *Schmidii* diff. cit. p. 47. seq. Aliis vero ad Deut. XXXIV, 6. respici vide- tur, vbi agitur de sepultura Mosis, quam Deum populo Israe- litico ignotam voluisse, ne ad idololatriam, ad quam propen- sus

sus admodum erat, alliceretur; Satanam contra in apertum proferre tentauisse, arbitrantur. Posterius autem quod concernit, nonnulli Apostolum *Iudam*, ex libro quodam Apocrypho, qui dictus fuerit ἀποκάλυψις ἐνώχ, alii vero ex libro quodam, qui inscribitur *Testamentum XII Patriarcharum*, mutuatum id esse volunt. Vid. *Fabricii* libr. cit. p. 205. seqq. His adstipulatur *Franzius* Schol. Sacrific. disp. XV. §. 90. quum ait: *Moses nihil habet de hircis, nihil de lana coccinea, nihil de hyssopo, nihil de libro consperso, sed hæc ex aliis libris Israëliticis seu Iudaicis legit, ex quibus etiam Paulus 2. Tim. III, 8. nominat duos magos Pharaonis Iannem & Iambrem; Apostolus Iudas v. g. altercationem Archangeli cum Diabolo super corpore Moysi, & ea, quibus Christus cum alia plurima, tum aliquot parabolas mutuatus, hominibus plus stuporis inferre voluisse ab eruditis existimatur, quomodo ipse illiteratus ex profundis voluminibus Hebraicis talia posset proferre.* Conf. Ioh. VII, 14. 15. Verum placet aliis adfirmare, viris θεοπνεύστοις, ductis a Spiritu S. non opus fuisse ad scripta Iudaica aut traditiones recurrere, quum gauderent immediata ipsius Spiritus S. ὑπομνήσεις καὶ διδάξεις, ex qua illa litteris reliquerint consignata. Sexto denique ex gentiliū interdum scriptis allegata in N. T. reperimus. Sic ex Poëta *Arato* Act. XVII, 28. non tam auctoritatis causa, quam vt Atheniensibus pudorem incuteret, citat hemistichion: τὴ γὰρ καὶ γένεσθαι μὲν. *Huius enim* sc. Iouis, de quo Poëta loquitur, *etiam progenies sumus*, h. e. propinqui ei, creati ab ipso & ad eius similitudinem. Quod enim iste paganus Ioui iniuste attribuerat, vero id Deo Paulus restituit iustissime. Pariter Apostolus alibi, omnem familiaritatem, consuetudinem & colloquia malorum fugienda esse docens, ex *Menandro* Poëta Iambicum senarium citat 1. Cor. XV, 33. φθείρουσιν ἡθὴν καὶ χεῖρόν ὁμιλίαι κακὰί. *Corrumpunt mores bonos colloquia praua, vt sapientes Corinthiorum, in profanis non hospites, eo magis in pudorem daret, quum ostenderet illis, paganum etiam id ipsum perspexisse.* Idem fecit citando testimonium ex *Epi-*

menide, Cretensi Poëta, Tit. I, 12. Huc refer Act. XVII, 22. ubi Apostolus aræ gentilitiæ inscriptionem, quæ hæc erat: ἄγνωστο θεῷ, *ignoto Deo*, Atheniensibus explicat, & de vno vero Deo differendi hinc occasionem sumit. Excusare vero hinc minime se poterunt ii, qui quocunque modo, quacunque occasione, & in omnibus fere, quos ad populum faciunt, sermonibus, nullo discrimine habito, multas tam fabulas, quam historias, quæ neque ad populi ædificationem, neque ad aliam quandam utilitatem cedunt, sed potius risum & titillationem excitant, vel ex paganis vel aliis scriptis allegare solent. Raro quippe, & in tempore, eaque pauca, Apostoli ex gentibus citabant, in primis, quum res ipsis esset cum iis, qui ex gentilismo vel conuertendi, vel conuersi erant.

§. XXX. Ad externam nunc Codicis N. T. formam nos conuertimus; eam enim aliam antiquitus fuisse, quam vti hodie oculis sese nostris offert, facile concedemus, si veterum Græcorum scribendi & pingendi modum considerauerimus. Scilicet *Accentus & Spiritus*, quorum rationem quasi cum matris lacte hauriebant, scribendo non pingebant, sed loquendo tantum pronuntiabant. Probat hoc testimonium *Aristotelis*, qui Lib. I. c. 3. Soph. Elench. ita scribit: παρὰ δὲ τὴν προσωδίαν ἐν μὲν τοῖς ἀνευ γραφῆς διαλεκτικοῖς ἔστιν ῥάδιον ποιῆσαι λόγον, ἐν δὲ τοῖς γεγραμμένοις ἢ ποιήμασι μᾶλλον. Quibus verbis hoc vult indigitare, Græcos in familiaribus & mutuis colloquiis dialecticis, in quibus alter argumenta proponebat, alter ea in aduersarium retorquebat, ex accentu Sophistas agere facile non potuisse, quia distinctissime pronuntiabant accentus; in scriptis vero ex ambiguitate accentuum, quibus voces non insigniebantur, exortas sæpe controuersias grauiissimas. Arguunt id ipsum lapidum & numismatum inscriptiones antiquissimæ, in quibus tales notæ non cernuntur. Testantur quoque id codices antiquissimi, qui sine istis notis in bibliothecis inueniuntur. *Accentuum enim Spirituumque notas* pingere non permittebat sine maxima confusione Græcorum, Poëtarum in primis, scribendi modus antiquus,

tiquus, qui *βασεβοφνδον* siue *aratorum more* fiebat. Vid. *Laurent. Ingelwald Elingii* Histor. Græc. Ling. §. 64. p. 292 seqq. Ita nunc secundum communio-rem sententiam sentiendum quoque est de vetustis N. T. codicibus, qui *uno tenore ac continua serie sine Spiritibus, Accentibus, notis superscriptis, interpunctionibus, immo vocum a se inuicem intercapedine & distinctione exarati sunt, ut fere una sit periodus, unicum vocabulum.* Vid. præf. Oxoniens. N. T. & *Stolberg. Exerc. ling. Gr.* p. 326. *Waltonus* in bibl. polygl. fol. 54. specimen quoddam ex MS. Alexandrino V. T. excerpfit, quod, ut de antiquis etiam N. T. codicibus rectam sibi quis ideam concipere queat, ex eo communicamus. Locus desumptus est ex Ps. l, i. sequentem in modum:

ΜΑΚΑΡΙΟC ΑΝΗΡ ΟC ΟΥΚ ΕΠΟΡΕΥΘΗΝ ΒΟΥΤΑ Η ΑC ΕΒΩΝ ΚΑΙ ΕΝ
ΟΔΩ ΜΑΡΤΩΛΩΝ ΟΥΚ ΕCΤΗ ΚΑΙ ΕΠΙ ΚΑΘΕ ΔΡΑΛΟΙ ΜΩΝ ΟΥΚ Ε ΚΑΘΙ-
CΕΝ. Aliter cum aliis hac de re sentit *Maius* Exam. H. C. N. T. R. S. c. XXXIII. §. 4. p. 478. seq. Id quidem extra omne dubium positum est, quod antiqui *accentus & Spiritus* scribendo non pinxerint, sed loquendo pronunciauerint; neque iidem Aristotelis æuo extiterint. Adstruit autem *Baillius* in libello de accentibus, paullo ante *Ciceronis tempora, aut ipsis Ciceronis temporibus*, quibus aut Romani adolefcentes Athenas proficiscebantur, vel ad docendum Athenis Romanam nobiles, tum Rhetores, tum Grammatici, vocabantur, *accentuum collocandorum rationem usurpari cæptam esse.* Quumque eam præcipue ob causam inuenti sint accentus, ut, *Baillio docente, omnis ambigendi ansa amputaretur, quam variae dictiones, quæ ad res inter se discrepantes solo accentu mutato transferuntur, passim præbuis- sent, iam vero Scriptura a perspicuitate, perfectione & certitudine subinde commendetur, æquum esse cenlet Maius l. c. arbitrari, Scriptores S. Θεοπνεύστis accentus in autographis addidisse, nec dubitandum, quin, quod profani auctores discipulorum gratia fecerint, Sacri Scriptores, tanquam doctores Catholici, propter lectores omnium temporum eosdem adposuerint. Quod si*
vero

vero obiiciantur antiquissimi quidam illius temporis codices, accentibus destituti, respondet *Baillius* l. c. opponendo alios codices vetustate commendatissimos, in quibus accentus omnes exprimuntur. Adfirmat insuper, se pro suæ causæ patrocinio citare posse octingentos fere codices MSS & antiquitate celebres a Græcis olim exaratos multis ante seculis, quam in Turcarum ditionem ea prouincia veniret, & in Bibliotheca Catharinæ Medicis repositos, quos perlustraerit, & accentus vix in vilo desiderari deprehenderit. Subiicit illud testimonium, se Anicii in templo D. Mariæ vidisse vtriusque Testamenti volumen MSS. quo D. Hieronymum vsum fuisse, Canonici certo teneant, in quo nullæ accentuum notæ desiderentur. Quum autem *Gerh. Iob. Vossius* de arte Gramm. p. 148. ipsius *Hieronimi* verbis probare contendat, Patris huius ætate sine apicibus scribi solitum, respondet *Baillius*, eos, qui accentibus præscissis libros exararint, fuisse veteris illius Aristotelicæ ætatis æmulos & antiquitatis amantes, reliquos, qui accentibus adhibitis scripserint, morem Ciceronianæ ætatis & consuetudinem, quæ postea inualuerit, secutos esse.

§. XXXI. Ad distinctionem vero in *capita, commata, cola & periodos* quod attinet, qui communio rem sententiam tuentur, sentiunt, insequenti tempore, ne totum perlegere librum opus haberent, quum locus citaretur, in certas sectiones maiores, quæ vocantur τίτλοι, codicem distinxisse; quas deinde rursus in minutiora membra, quæ κεφάλαια vocant, diuiserint. Atque in Matthæo, vt *Suidas* notauit, τίτλοι seu *sectiones maiores* fecerunt 68; κεφάλαια seu *minores sectiones* 355. & sic in reliquis N. T. libris, de quibus specimen exhibet *Erasm. Schmidius* in præf. ad Matth. fol. 2. & fuit primus τίτλος: περὶ τῶν μάγων, secundus: περὶ τῶν ἀναγεσέντων παιδίων &c. Quo vero tempore, & a quibus *capita*, quibus nunc utimur, confecta sint, de eo inter se valde dissentiunt eruditi. Latinis hanc diuisionem adsignandam esse plerique credunt. Vid. *Heideggeri Enchiridion Biblicum*

p. 679. seq. Acidem sentitur de distinctionibus textus per
commata, cola & periodos; quas nec temere a doctoribus
 Ecclesiæ introductas esse, arbitrantur. „ Audiamus de his
 „ omnibus *Millium* proleg. N. Testament. f. 86. lqq. Ab
 „ initio Canonis N. T. ad exitum fere seculi IV. *textus Græ-*
 „ *cus Actorum & Epistolarum continuo quodam tenore ductuque*
 „ *exaratus incessit, nullis capitulis alteriusue generis insignio-*
 „ *ribus segmentis distinctus.* Primus omnium, qui aliquid in
 „ hoc genere tentavit, erat Episcopus quidam, ut ex *Euthalii*
 „ diaconi prologo in Epistolas Paulinas discimus. Is κεφα-
 „ λαίων Epistolarum D. Pauli ἐκθέτειν dicitur confecisse, seu ca-
 „ pitulis lemmata quædam adiecisse, quæ ipsorum summam
 „ complecterentur. Vtrū autem excogitarit ipsa κεφάλαια, ea-
 „ que notis numeralibus distinxerit ad ora codicis, non li-
 „ quet ex prologo iam citato. Verum cum capita hæc nemo
 „ quispiam memorarit ante *Euthalium*, neque certe apud
 „ *Chrysostomum* aliosue, qui Scripturas maxime excoluerunt,
 „ adpareat vel minimum vestigium institutæ, quorumvis
 „ præter Evangelia librorum N. T. in capita distinctionis, o-
 „ mnino probabile est, ἐκθέσεως auctorem etiam capitula illa
 „ adnotasse ac distinxisse litteris numeralibus eo, quem in
 „ MSS. codicibus videmus, ordine. Hic in sua editione aliam
 „ nouam adiicit diuisionem per ἀναγνώσεις s. *sectiones* quas-
 „ dam capitulis, quæ confecerat, multo largiores. Nam quum
 „ Epistolam ad Romanos in κεφάλαια XIX. diuiserat, eandem
 „ in V. distribuit ἀναγνώσεις s. *sectiones*, & sic in aliis- *Andreas*
 „ Cæsareæ Cappadocum Episcopus sub finem seculi V. Apo-
 „ calypseos librum, a se commentario illustratum, partitus est
 „ ad exemplum *Euthalii* in *sectiones maiores & minores*, s. in λό-
 „ γος & κεφάλαια. Λόγοι maiores quædam portiones erant Eu-
 „ thalianis lectionibus haud multo absimiles. Huiusmodi no-
 „ tauit XXIV. pro numero XXIV. Seniorum c. IV. κεφάλαια
 LXX. Ex quibus omnibus nunc hoc sequeretur, figuras
 Accentuum & distinctionum N. T. non esse authenticas, di-

uinæque auctoritatis. Quæ obseruatio, quem in legendo N. T. codice vsum præbere possit, indicat peregregie Maxime Reuerendus *Frankius*, in præfat. ad N. T. Oxoniens. nouam edit. p. 8. *Quo cognito, inquit, legens quoque textum quasi vnâ periodum, h. e. non carptim ac vellicatim per capita aut versus, sed in sua serie continua, ut legimus ac relegimus litteras ab amico acceptas, nec acquiescere solemus, donec sensum earum recte ac plene percipiamus: quæ res, dici nequit, quantam in sacris litteris tractandis utilitatem præbeat. Ita quoque lectio sede potius materialium terminabitur, quam intempestiue abrumpetur: ut in præiudicium veri sensus fieri ab illis solet, qui capitibus alligare Codicis sacri lectionem consueuerunt: Similes in eo illis, qui ab amico, quem allocuti sunt, discedunt, quum is responsionem suam inchoauit quidem, sed nondum finem sermoni imposuit, adeoque nec sibi nec roganti satisfecit. Ast omnem hic temeritatem vitandam esse, docet idem Venerandus Vir, quando p. 9. pergit: Monemus etiam iuuenes, ut animum a nouaturienti pruritu liberum ad eam textus tractationem applicent, nec sibi in noua aliqua inuentione Φιλαυτίας vitio placeant, sed modesto ac pio veritatis amore se ab omni euagandi libidine sollicitè continent. Ab hac vero communiori de distinctione in capita, cola, commata & periodos sententia iterum recedere cum aliis videtur Maius Exam. H. C. N. T. R. S. c. XXXIII. § 6. p. 481. seq. nihil quidem certi ea de re statuens, laudans tamen Simonium, quod haud abnuat, in primis Euangelistarum & Apostolorum autographis distinctionum notas fuisse. Quum enim, dicente ex vero *Diomede*, posituræ s. puncta (quod de aliis etiam distinctionum notis valeat) quasi viæ sint sensuum & lumina dictionum, quæ sic lectores dociles faciunt, tanquam si clarissimis expositionibus imbuantur, Vir Venerandus nullas se videre dicit causas rationesque, cur Sacri Scriptores non voluerint addere notas magis & viles & necessarias, quam*

quam accentus, præsertim quum Grammatici Latini iuxta ac Græci *distinctiones & subdistinctiones antiquitus*, & Ciceronis quidem ævo adhibuerint, vt ex Ascanii Pediani in Verri-
nas notis patere scribat Salmasius in epist. ad Sarrauium. *Capita* denique *in versus* distincta sunt a Roberto Stephano, vt Filius eius doctissimus Henricus Stephanus præf. in Concord. ad N. T. memoriæ prodidit.

§. XXXII. Quum vero hætenus dicta de antiqua N. T. codicis forma, a nostra, qua hodie vtimur, longe recedente, testentur; quæritur: an *titulus & inscriptio* librorum N. T. sit diuinæ auctoritatis? Ad quod respondemus, *inscriptionem & titulum* istum antiquissimi quidem æui esse; ab ipsis vero viris θεοπνεύτοις præfixum, nondum probatum. Quod vero Veteres libros Euangelistarum ac Apostolorum hoc titulo insignire voluerint; ἡ Καινὴ Διαθήκη, *Novum Testamentum*, causas suas habuerunt. Quandoquidem enim in hoc codice continetur *Testamentum* illud seu *pactum* inter Deum & homines, per mortem Christi sancitum & confirmatum, quo Deus se manifestavit & obligavit hominibus propter Christum offerendo promissionem beneficiorum suorum, homo autem se obligavit vicissim Deo, apprehendendo eandem fide & stipulando obedientiam; nihil habet incommodi, ipsos etiam libros, hac de re loquentes, metonymice *Testamentum* adpellare. Atque sine dubio ad locum Ier. XXXI, 31. & ad Christi verba respexerunt veteres Matth. XXVI, 28. Luc. XXII, 20. vnde & Apostoli διακόνες καινῆς διαθήκης, *ministros Novi Testamenti* se adpellarunt 2. Cor, III, 6. Quærenti autem, cur N. T. codicem νόμον non æque, ac Iudæi V. T. תורה seu *legem*, adpellare maluerint? in primis quum non tantum in scriptis Rabbinorum aliquando תורה חדשה seu *lex noua* nuncupetur, (vid. Hotting. Thes. phil. Lib. II. Sect. V. p. 51.) sed etiam *doctrina fidei* ab Apostolis *lex* vocetur Rom. III, 27. Gal, VI, 2. Iac. II, 8. respondet optime Gro-

sias ad Matth. c. I. *Vox fœderis*, inquit, aliquanto dilucidius exponebat summam bonitatem & συγκατάβασις DEI, ut qui, misso ad nos Iesu Christo, non summo nobiscum iure egisset, ut solent legislatores, neque imperiose & minaciter, quæ solet vox esse legum, sed blande admodum & cum magna comitate, planeque ut solent, qui bona fide inter se contrahunt. Quo factum est, ut sancti scriptores sæpissime doctrinam Christi νόμος opponant, & GRATIAE adpellent vocabulo; aut sicubi eam legis voce indignant, addant condimenta, quæ nominis eius rigorem temperent, ut cum dicitur LEX FIDEI, non operum Rom. III, 27. & LEX LIBERTATIS Iac. I, 25. Merito igitur Christiani, ut ipso nominis sono doctrinam salutarem commendarent, διαθήκη quam νόμος titulum præfigere maluerunt. Vid. quoque Leusden. Philol. Hebræo-Græc. diss. 1. p. 2. seqq. Hæc quoque causa est, ut Evangelistarum libri εὐαγγελίis insigniti sint vocabulo, quo vel ipso nomine admoneretur lector, quanto dulciora hi libri contineant, quam Lex Mosis Deut. XXVII, 15 - 26. Gal. III, 10. 13. aliaque Prophetarum vaticinia, quorum titulus præfixus esse solebat ΝΥΝ, quod vocabulum ideo in sensu *oneris* accipiebant Iudæi, quia tristitia in iis illis prædicebantur. Vid. Ier. XXIII, 33. seqq. καινή vero seu *Nouum* dicitur Testamentum, ut opponatur Veteri. Ier. XXXI, 32. Gal. IV, 24. 2 Cor. III, 6. 14. Speciales librorum tituli seu *inscriptiones externæ* (nam quæ ab ipsis auctoribus SS. profectæ, authenticæ sunt, & partem faciunt vid. e. c. Matth. I, 1. Marc. I, 1. Apoc. I, 1. & c.) itidem antiquæ satis sunt, non tamen diuinæ cum ipso textu auctoritatis, v. g. inscriptiones Evangeliorum: *secundum Matthæum, secundum Marcum* & c. item quum Epistolæ Iacobi, Petri, Iohannis & Iadæ præ ceteris *Catholicæ* dicuntur; quod ut pluribus persequamur instituti nostri ratio & breuitas non admittit. Vid. Maii Ex. H. C. N. T. R. S. c. II. p. 17. seqq. c. XVII. §. 2. p. 201. seqq.

§. XXXIII. Itaque ab inscriptionibus progredimur ad *subscriptions*, quæ sub calcem Paulinarum Epistolarum deprehenduntur. Sed & istæ incertæ ætatis sunt, & non nisi humanæ auctoritatis. *Millius* proleg. N. T. f. 90. hæc *ὑπογραφαὶ* confectas putat ab *Euthalio* diacono, qui Paulinarum Epistolarum & aliarum quarundam N. T. partium editionem adornavit. vid. supra §. XXXI. Ita fallit, quod dicit subscriptio, priorem ad Corinthios *Philippis* scriptam esse, quum Ephesi Paulus fuerit coll. c. XVI, 8. nihil repugnante v. s. (verba enim *Μακεδονίαν διέρχομαι* nihil aliud volunt, quam Apostolum tum in procinctu itineris fuisse; *Macedoniam mox mox transeo*. Hoc enim modo *præsens* sæpius pro *futuro* ponitur. Neo-Græca Versio: *Θέλω νὰ περάσω*.) adeoque nec missa fuit per *Timotheum*, in Macedoniam ex Asia ablegatum Act. XIX, 22. Sic suspecta est subscriptio Epistolæ ad Galatas. Roma enim scriptam esse hanc Epistolam, ut vult subscriptio, de eo a multis adhuc dubitatur. Item quum subscriptio dicit utramque ad Thessalonicenses *Athenis* scriptam, Viri docti observant, eas *Corinthis* exaratas fuisse, coll. 1. Thess. III, 6. cum Act. XVIII, 5. c. XVII, 14. 16. Similiter subscriptio 1. ad Tim. merito pro suspecto habetur. Historiæ quippe narrant, nomen *Phrygiæ Pacatianæ*, cuius mentio ibi fit, non ante tempora Constantini M. innotuisse. Et notat *Beza*, se in MSS. quodam codice legisse: *ἔγραψεν ἀπὸ Μακεδονίας*. Peculiare autem est, quod de *συχωμετεία* sub calcem Epistolarum Apostolicarum in nonnullis Codicibus subscriptum reperitur. Annotatum quippe est, quod *συχῶς* singulæ scriptæ sint. *Millius* proleg. N. T. f. 90. ab *Euthalio* omnium primo inuectam fuisse textus Paulini per *συχῶς* descriptionem scribit. In Epistola ad Rom. notavit *συχῶς* 920. 1. ad Cor. 870. 2. ad Cor. 590. ad Gal. 293. (al. 233.) ad Eph. 312. ad Phil. 208. ad Col. 208. 1. ad Thess. 193. (al. 133.) 2. Thess. 106. 1. ad Tim. 230. 2. ad Tim. 172. ad Tit. 97. (al. 37. sed minus recte, nam tot *συχῶς* etiam habet e-

pistola ad *Philem.* quæ multo breuior est.) ad *Philem.* 37. ad *Hebr.* 703. Deinde, *Millio* porro notante, impulsu *Athanasii* idem in *Catholicis Epistolis & Apostolorum Actis* præstitit. Et quidem in *Actis* notauit *lectiones* 16. κεφάλαια 40. σίχες 2556. In *Epistola Iacobi lect.* 2. capitula 6. σίχες 233. Al. 2+2. vid. *Er. Schm.* sub calcem *Epist. Iacobi.* 1. *Petr. lectiones* 2. cap. 3. σίχες 207. Al. 236. vid. *Er. Schm.* sub calcem 1. *Petr.* 2. *Petr. lectionem* 1. capit. 4. σίχες 154. 1. *Ioh. lectionem* 2. cap. 7. σίχες 30. 290. Al. 273. 2. *Ioh. lect.* 1. c. 1. σίχες 3. *Ioh. lect.* 1. cap. 1. vers. 31. Al. 32. *Iudæ lect.* 1. cap. 4. vers. 68. Al. 71. Iam vero quid sit σίχος, controvertitur. Est autem σίχος vocabulum πολύσημον. (1) in re Poëtica significat *versum*, cuiuscunque ille sit generis. (2) in re rustica σίχος est *ordo, arborum & vitium.* (3) in re militari idem quod λόχος seu *decuria*, vt docet *Ælianus* de mil. ord. institut. c. V. p. 536. ὁ λόχος δὲ ὅλος καλεῖται σίχος ὀνομάζεται δὲ καὶ δεκανία. Tota autem series vocatur *ordinatio*, adpellatur vero *decuria.* LXX. Interpr. Ex. XXVIII, 17. seqq. vocem ὁρδ seu *ordinem Lapidum* in pectorali iudicii vertunt per vocabulum σίχος. (4) pro *linea* vsurpatum apud auctores occurrit. Sic apud *Basilium* *Epist. CLXXX.* ad *Librarium*: ὁρθὰ γράφε, καὶ χεῖρ τοῖς σίχοις ὁρθῶς i. e. *recte scribito, versusque rectos ducito.* (5) denique notat *periodum*, vel eius *colon* aut *comma* seu *incisum.* Ita *Patres*, ex V. T. versiculos & periodos quasdam citantes, vsi sæpius fuerunt. Vid. *Suiceri Thes. Eccles.* part. II. fol. 1021. sqq. Quid autem σίχος hic significet, magis coniecturis nititur, quam veritate. *Antonius Euonymus*, Præceptor *Erasmi Schmidii*, opinatus est, egisse *Paulum* hac subscriptione prioris ad *Corinth.* cum iis tanquam ex composito, certosque characteres iis designasse, ex quibus subscriptis ipsius γνησίως epistolas agnoscere debuissent, propter falsos quosdam fratres & Pseudo-Apostolos, qui sub *Pauli* nomine etiam illis scripissent. At vero σίχον pro *littera* vsurpari, merito cum ipso *Er. Schmidio* tam diu in suspenso

penſo relinquitur, donec teſtimonia ex antiquitate profe-
rantur probata. Probe enim obſervat ille, abſurdum eſſe, ſi *lit-
teram* notaret, pluralem poni ad unicam litteram, ut ſecundæ
Epiſtolæ Ioh. ſubſcriptum: ἐγγράφη ἐν στίχοις λ. Quod ſi e-
nim *litteræ* character notaretur, ſingulariter ſcribendum ἐν
στίχῳ λ. Vid. not. ad I. Cor. XVI. fol. 1106. Ipſi & aliis erudi-
tis potius perſuaſiſſimum eſt, στίχον ſignificare *lineam*, & tot
dici eſſe στίχους in libro aliquo, quot in eo ſint *lineæ*. At vero
Suicerus Theſ. Eccleſ. part. II. fol. 1028. & *Stolbergius* (qui de
συχόμετρια Veterum peculiarem conſcripſit exercitationem,
inſertam tractatui de Solæciſmis & Barbariſmis) contendunt,
hanc vocem intelligendam eſſe de *periodis*, vel de earum
membris & commatibus ſive incifis. Si enim συχόμετρια in-
venta ſit, ut libri puri & integri ad poſteriorum manus perue-
nirent, finem hunc linearum ſuppuratione non fuiſſe obten-
tum, quia varia chartarum genera, variaque pro diſtinctis ea-
rum generibus latitudo, variæ item characterum ſeu littera-
rum formæ fuerint; hinc pro genere chartarum vel longio-
res vel breuioreſ fuiſſe lineas, ſicque linearum numerum aut
maiorem aut minorem futurum fuiſſe. Vnde tot unius eius-
demque operis συχόμετριας iucundas fuiſſe, tot recensendas,
quod fuiſſent illius aut in diuerſa charta, aut diuerſo ac vario
characterẽ deſcripta exemplaria. Et licet eadem charta, licet
iidem characteres fuiſſent adhibiti, tamen tales ſtychometras
ob variam, qua quilibet ab altero uſus diuerſa pingendi, du-
cendi & extendendi litteras, rationem, finem ſuum nequa-
quam fuiſſe adſecutos. Præterea hac voce ſcriptores profanos
pro commatibus, colis & incifis frequenter uſos eſſe, immo
Patres etiam in allegandis ex V. T. verſibus & ſententiis. Ut
igitur illis στίχος nihil aliud ſignificet, quam verſiculum, &
comma ſive incifum textus librorum priſci fœderis, ita in li-
bris N. T. idem ſonare. Et quemadmodum συχόμετρια textus
Hebræi & verſionis Græcæ V. T. verſuum & commatum, non
linearum, numerum notet, ſic συχόμετριαν librorum N. Fœde-
ris,

ris, non linearum, sed commatum ipsorum indicare numerum. Quod si autem quæris, unde tanta dissensio orta sit inter ipsos Veteres, qui in recensendis versibus laborarunt, tantaque numerorum in *σιχομετρίᾳ* varietas; respondent, pro diversa textum diuidendi & membra supputandi ratione ortum esse varium *σῖχων* numerum, dum alii textum continua serie & sine ullo interductu scripserint, alii vero in *εἶδη τῶν σιχηρῶν*. Illos versus eorumque cola litteris maiusculis vel iniatis vel coeruleis notasse atque distinxisse, hos interductu ac spatio quodam vel tenui discrimine separasse. Versus autem utrosque constituisse non pro periodorum longitudine vel breuitate, vel pro integro sententiæ ambitu, sed pro mentis siue sensus ratione, ac pro commatum vel membrorum numero, ita ut aliquando totidem essent versus in singulis periodis, quot sunt illarum incisa vel membra. Sic e. g. Iobi verba c. III, 3. quæ apud Hebræos vnum constituunt versum, alios ita scripsisse: *Ἀπόλοιτο ἡ ἡμέρα, ἐν ἣ ἐγεννήθην ἐν αὐτῇ, καὶ ἡ νύξ, ἐν ἣ εἶπον, ἰδοὺ ἄρσεν.* Alios autem hoc modo:

Ἀπόλοιτο ἡ ἡμέρα ἐν ἣ ἐγεννήθην ἐν αὐτῇ.

καὶ ἡ νύξ ἐν ἣ εἶπον ἰδοὺ ἄρσεν.

Quum itaque veteres sententiæ & periodos in plura membra & commata, eaque aut maiora aut minora pro rei argumento, & ut cuique optime visum, diuiserint, ut sic quandoque ea verba, quæ hodie vnū constituent versum, plures constituerint versiculos, & versa vice, vnus antiquior aliquando duos tres vel quatuor recentiores versiculos comprehenderit, nemini debere mirum videri, tantum extare inter veteres & hodiernas editiones in versuum numero, tantamque *τῶν σιχομετριῶν* diuersitatem. Nos unicuique liberum suum relinquimus iudicium; putamus tamen, haud difficulter conciliari vtramque illam doctissimorum virorum sententiam: ita, ut *σῖχοι* proprie sint ipsa commata s. incisa sacri textus, quæ distinctis etiam versibus s. lineis exarata fuerunt; ab aliis breuiora, ab aliis longiora. Qui exemplum integrorum librorum per

ᾠδῶν exaratorum videre cupit, videat B. *Ludolphi Psalterium Aethiopicum* Francof. 1701. cum Cantico Canticorum aliisque editum, ac versione & notis a Cl. Præside illustratum.

§. XXXIV. Nunc ad ipsos N. T. libros pergimus, quos nonnulli in *Canonicos & Apocryphos* (alio tamen sensu, quam quo V. T. dicuntur Apocryphi) distinxerunt. Nimirum *Canonici* N. T. libri adpellati sunt, quod de eorum auctore secundario non tantum, sed & auctoritate nunquam fuerit dubitatum, quodque sint soli norma & regula doctrinae, qua omnia dogmata, dicta & scripta reliquorum hominum metimur & iudicamus: &, quicquid cum hac regula congruit, recipimus, reiicimus vero, quicquid illi aduersatur. Vox desumpta eruditis videtur ex Gal. VI, 16. *Quotquot τῷ νόμῳ τῆς χάριτος iuxta hanc regulam incedunt* & Phil. III, 16. cf. Ps. XIX, 5. *Exiit in omnem terram* *canon, praescriptum, regula, vel sec. LXX. sonus ipsorum.* Vid. Chemnit. Ex. C. T. part. I. de libris canonicis p. m. 81. *Apocryphi* autem N. T. dicti fuerunt libri quidam, quod primo initio non omnibus certa & infallibilia extiterint testimonia, an ab illis, sub quorum nominibus editi, etiam consignati essent, unde a quibusdam Ecclesiis in dubium vocati sunt, non tamen eo animo, ut omnem illis derogarent auctoritatem, sed ut distinguerentur ab iis, de quorum auctore secundario nunquam fuit dubitatum; a plerisque tamen sunt recepti. Ab aliis vocantur *Canonici secundi ordinis*. Sunt igitur libri N. T. *Canonici* omnium asseueratione constanter adprobati IV. *Euangelia, Acta Apostolorum, Epistolae Pauli XIII. Prior Petri, Prima Iohannis. Apocryphi vero, Epistola ad Hebraeos, Epistola Iacobi, Epistola posterior Petri, Secunda & Tertia Iohannis, Epistola Iudae, Apocalypsis Iohannis*: quos tamen libros non minoris cum reliquis, qui dicuntur *Canonici*, esse auctoritatis, multis veterum testimoniis post alios proba-

uit *Huetius*, démonstr. Euangel. propos. i. p. 36. seqq. Et certe iisdem hos libros *νεγρηγοις* gaudere, quæ ad librum *Canonicum* requiri solent, ac debent, deprehendet is, qui decenti cum attentione illos leget. Satis igitur est, ab hac diuisione abstinere, quum proprie *Apocryphi* libri N. T. non dentur. Multa præterea scripta Euangeliorum nomine in primitiua Ecclesia falso circumlata dicuntur, inter quæ recensentur Euangelium *Petri Apostoli*, *πρωτευαγγελιον Ιακοβι*, Euangelium *secundum Thomam*, Euangelium *Andreæ*, Euangelium *Matthiæ*, Euangelium *Nicodemi* aliorumque, ita *acta Pauli*, *Apocalypsis Petri*, quæ vero ab aliis statim separarunt Ecclesiæ doctores, vid. *Euseb. H. E.* lib. III. c. XXV. & *D. Io. Alberti Fabricii Codex Apocryph. N. T. Suicer. thes. Eccles.* part. I. f. 123. seq. *Maii Exam. H. C. N. T. R. S.* c. III. p. 20. seqq. *I. A. Schmidii diss. de Pseudo-N. T. Millii proleg. N. T.* f. 5. seq. f. 15. seqq. f. 31. seqq.

§. XXXV. Sunt vero libri N. T. vel *Historici*, vel *Dogmatici*, vel *Propheticus*. *Historici* (a potiori sic dicti, alioqui non excludunt doctrinam) partim Ecclesiæ per Christum *plantationem* exhibent, quam *IV. Euangelistæ* consignarunt; partim eius per Apostolos *propagationem*, quam *Acta Apostolica* nobis recensent. *Dogmatici* ad *uberiorem* in veritate Christiana *informationem* & *confirmationem* tendunt, & vocantur *Epistolæ Apostolorum*. *Propheticus* tandem liber *Ecclesiæ fata ab initio N. T. usque ad finem* expendit, qui est *Apocalypsis*.

§. XXXVI. Ceterum, quum *IV. Euangelistarum* & *XII. Apostolorum* fit mentio, forte cogitet quisquam, an *Euangelistæ* & *Apostoli* nomen aliis non æque conueniat ac illis *IV. & XII.* Sciendum itaque est, vocem *Euangelistæ* sumi 1) *generaliter & laxè*, atque hoc modo in primitiua Ecclesia eos etiam dictos esse *Euangelistas*, qui Apostolorum comites erant, & ab illis modo ad hanc, modo ad illam Ecclesiam mit-

mittebantur, vt Euangelium prædicarent. Talis erat *Philippus*, de quo Act. XXI, 8. Immo quiuis Ecclesiæ doctor sic nominari potest, quia ipsorum officium est *εὐαγγελίζεσθαι*. Ita hortatur Paulus Timotheum, vt *opus Euangelista faciat* 2. Tim. IV, 5. 2) *stricte & in rigore*; & sic *Euangelistæ* dicuntur ii, qui quatuor Euangelicas historias consignarunt. Idem habeto de vocabulo *ἀποστόλος*, quod *proprie* nomen est officii, & *legatum* designat, qui negotii causâ, aut nuntii deferendi gratia mittitur. Vid. Ioh. XIII, 16. quo ipso nomine κατ' ἐξοχὴν dicitur Christus Hebr. III, 1. *Peculiariter* vero XII. discipulis Christi tribuitur, quos Christus *Apostolos* constituit Marc. III, 14. Luc. VI, 13 qui vt testes oculati a Salvatore ad ministerium Ecclesiasticum adsumti fuere, ac in vniuersum terrarum orbem ablegati. His deinde Apostolus Paulus adiunctus fuit.

§. XXXVII. Plures vero, & quidem quatuor Euangelistas Historiam de Christo consignare voluit Spiritus S., vt tanto maior fides orbi vniuerso fieret, Messiam, promissum patribus, esse eundem Iesum Nazarenum. Atque vt in arduis negotiis duplices adhiberi solent testes, *oculares* alii, alii *auriculares*; ita hac in re omnium maxima testes habemus duos oculares, *Iohannem & Matthæum*, duos vero auriculares *Lucam & Marcum*: vt omne verbum in ore duorum vel trium testium consistat Deut. XIX, 15. Veteres de numero quaternario pias fouerunt sententias, & quatuor hosce Euangelistas varie adumbratos in V. T. fuisse, putauerunt. Adumbratos scilicet per *quatuor flamina* e paradiso exeuntia Gen. II, 10. per *quatuor circulos* seu *annulos* arcæ fœderis Ex. XXV, 12. per *quatuor cornua* altaris holocaustorum Ex. XXVII, 2. per *quatuor ordines* lapidum in pectorali Ex. XXIX, 17. per *quatuor ventos*, mortuos viuificantes Ez. XXXVIII, 9. per *quatuor quadrigas*, per orbem discurrentes Zach. VI, 1. per *quatuor animalia* Ez. I, 5. seqq. Apoc. IV, 6. seqq. &c. Singulis distincta etiam tribuun-

tur insignia, quæ ex eadem *Ezechielis* & *Iohannis* visione petita esse videntur. *Matthæo* hominem adsignant, *Marco* leonem, *Lucæ* bouem, & *Iohanni* aquilam. Quæ Symbola a Veteribus varie explicata vide apud *Cramerum* *Isag.* ad libr. *Proph.* & *Apost.* p. m. 176. seq. *D. Rechenb.* *Exerc.* in *N. T.* p. 869. seq.

§. XXXVIII. Pariter de numero XII. Apostolorum piæ veterum sunt cogitationes. Tot enim erant tribus *Israelis* dispersæ, quas colligere iterum debebant totidem legati. conf. *Matth.* XIX, 28. XII. erant exploratores *Canaan*: XII. leones in throno *Salomonis*: XII. boues, mare æneuma *Salomone* ædificatum sustentantes, e quibus tres respiciebant Orientem, tres Occidentem, tres Meridiem, tres Aquilonem, quasi in omnes mundi plagas destinati. *Tertullianus* libr. V. contra *Marcionem* p. m. 85. col. 2. L. *Huius numeri figuras apud Creatorem deprehendo.* Duodecim fontes *Elim*, & duodecim gemmas in tunica sacerdotali *Aaron*, & duodecim lapides ab *Iesu de Iordane electos* * & in arcam testamenti conditos. Totidem enim *Apostoli* pertendebantur, proinde ut fontes & amnes, rigaturi aridum retro & desertum a notitia orbem nationum: sicut & per *Esaiam*: Ponam in terra inaquosa flumina. Proinde ut gemmæ, illuminaturi sacram *Ecclesiæ* vestem, quam induit *Christus Pontifex Patris*. Proinde ut & lapides, solidi fide, quos de lauacro *Iordanis Iesus* verus elegit, & in sacrarium Testamenti sui recepit. Neque omit- tendi sunt XII. Patriarchæ, per quos sicut domus *Israel* κατὰ σάκηæ ædificata, ita per XII. Apostolos spiritualiter ædifi- canda erat. Vid. *Apoc.* XXI, 14. Ex his duodecim tres eminebant, *Petrus, Iacobus & Iohannes*, qui σύλοι, s. columnæ esse æstimabantur *Gal.* II, 9. Inter hos *Petrus* πρῶτος, pri- mus dicitur *Matth.* X, 2. non quod auctoritatem ac potesta- tem domini præ reliquis a Domino accepisset, sed propter ordinis dignitatem, quam habuit partim ex vocationis prio- ritate.

ritate, partim ex *prædicationis auspicio*, quod *primus* die Pentecostes N. T. promulgarit, & ianuas ad illud quasi aperuerit. Vocabulum enim *πρῶτος*, s. *primum* vt plurimum vsurpari ordinis causa, & quando plures personæ enumerandæ sunt, ei, qui primo loco occurrit, *primi* nomen additum ex collatione Scripturæ S., tum ex communi vsu linguarum bene obseruauit *Chemnitius* Harm. Euang. ad h. l. Vid. 1. Cor. XIV, 30. Ioh. I, 42. Neque si vocabulum *πρῶτος* vsurpetur de *primariis*, qui aliis præferuntur, negat, *Petrum* in hoc etiam sensu *πρῶτον* dici posse; tum quod ceteris Iesum plus dilexerit Ioh. XXI, 15. Ac licet non dubium sit, Petrum, tum inter Apostolos, tum inter alios Doctores Ecclesiæ maximæ fuisse auctoritatis (vid. Gal. I, 18.) tamen Gal. II, 9. quum recensentur columnæ Ecclesiæ, *Iacobus* & *Iohannes* non tantum *Petro* adiunguntur, sed *Iacobus* quoque *Cephæ* præponitur. Quod facere non licuisse, existimat *Chemnitius*, si *Petrus* simpliciter *πρῶτος* s. *primus* existisset. Sicut etiam Act. XV, 13. *Iacobus*, & non *Petrus* in concilio Hierosolymitano, tanquam Concilii Præses, decretum fecit, pronunciauitque. Et in hoc sensu adhuc hodie inter verbi ministros, ratione donorum, doctrinæ, laborum & meritorum in Ecclesiam, alios aliis præferri, eorumque quosdam *πρῶτους* seu *primarios* dici, idem bene monet. Conf. 1. Pet. V, 1.

§. XXXIX. Coronidis loco *media*, sensum textus S. inuestigandi, paucis attingimus. Quemadmodum vero Scriptura S., ceu Petrus loquitur 2. Ep. I 20. non est *ἰδίᾳς ἐπιλύσεως* *proprie resolutionis*, vt nimirum proprio hominis arbitrio, aut ex proprio ingenio explicari queat; ita necesse ante omnia est, vt interpretaturus eam, ardentibus adest precibus vnicum illum Doctorem Iesum, qui mysteria regni Dei *ἐπιλύει*, *resoluit* patefacitque Marc. IV, 34. id quod Seruator in Iudæis desiderabat Ioh. V, 39. 40. qui diligenter quidem

Scripturas perscrutabantur, sed ad ipsum venire volebant. Deinde maxime sibi commendata habeat duo *Franzii* præcepta, quorum primum commendat ipsam notitiam *Scripturæ Sacræ* in lingua sua, quoad vocabula, & quoad phraseologiam nativam. Hoc ut melius intelligatur, vide, quæ *Venerandus Frankius* in præf. ad N. T. p. 7. hanc in rem scribit: Hoc qui sobrie perpendit, minime negabit, operæ pretium esse vocum omnium, omniumque particularum emphasin ac pondus, cum ex prima origine & significationis proprietate, tum ex latissimo amplissimoque usu, & linguae sanctæ idiotismo, inuestigare, vocato in subsidium parallelismo verbali, quem *Concordantiæ* potissimum suppeditant. Alterum præceptum requirit ipsam notitiam integræ coherentiæ contextuum, antecedentibus & consequentibus suis essentialibus conglutinatam. Vid. *Interpr. Script. S. p. m. 24*. Quod vero præceptum non intra unum, aut paucos versiculos antecedentes aut consequentes includendum est; sed *Franzio* ipso interprete p. m. 6. primo omnium in fontibus inspicienda & diligenter examinanda sunt singula alicuius loci vocabula, ne uno excepto, & in chartam variæ vocabulorum significationes coniiciendæ, præsertim ab incipientibus. Deinde ubi agitur de intellectu unius versiculi, ordine legendi sunt proxime antecedentes quinque, sex, septem versiculi. Aliquando propter unum versiculum debet perlegi totum caput. Sæpenumero propter unum versiculum debent diligentissime & accuratissime perlegi aliquot capita integra antecedentia, & aliquot integra capita consequentia. Nonnunquam propter unum versiculum debet totum illud integrum scriptum, in quo difficilis locus continetur, a capite ad calcem perlegi. Et quod bene notandum, hæc tum proxime antecedentium & proxime consequentium, siue versiculorum siue capitum, tum integrorum scriptorum & contextuum lectio non tantum semel, & quasi obiter, instituitur, sed sæpius bis, sæpius ter, sæpius decies. Hoc autem ut præstetur, omnino opus est ardentibus precibus, opus est pace & tran-

tranquillitate mentis, opus est tempore non angusto, opus est sudoribus & laboribus indefessis ac sanctis, opus est colloquiis familiaribus & candidis, opus est expertentia & maturo iudicio: contra abesse debet omnis pigritia, voluptatum illecebræ, festinationes noxiæ, emulationes morosæ, præposteræ iudiciorum & adfectuum omnium perturbationes; quæ. Ipsius verba sunt in præfatione. Ut autem ansa nobis detur meditationis vberioris, aut in explicatione nostra adiuuemur & confirmemur, consuli suo loco & ordine possunt *versiones*, *paraphrastæ* ac *interpretes*, quorum tamen selectus institui debet. Conf. etiam §. XIX. in fine. Nec negamus, disciplinas, si sobrie adhibentur, Geographiam præsertim & Historiam, usum hic suum præbere; cauendum tamen est, ne plus æquo illis tribuamus, memores semper Apostolici moniti I. Cor. VIII, 1. Col. II, 4. 8. Nec parum iuuabit antiquitates Iudaicas perlustrare, quæ multum sæpe lucis sensui Scripturæ S. adspargunt. Quibus vero ipsos Rabbinos adire non licet, ceu in compendio legant *Godowini Moysen & Aaronem*, *Lundium & Lightfooti Horas Hebraicas & Talmudicas*. Præterea multum quoque utilitatis perlentiet is, qui, textus Scripturæ S. tractaturus, in iis *Chronologicè* ordinandis secundum distincta tempora ac momenta, erit sollicitus; vt sc. in N. T. circa quod versatur nostra dissertatio, harmoniam Euangelistarum perdiscat, cui operæ inservire potest harmonia *Vsserii*, *Sandhagii*, *Chemnitii*, & quæ nuperrime lucem vidit, *D. Maii*. Nec minus sollicitus sit de ordinandis Epistolis Apostolorum secundum diuersa, quibus scriptæ singulæ sunt, tempora, vbi *Acta Apostolorum* instar clavis Epistolarum voluenda sunt, & reuoluenda. Consuli quoque inter alios potest *Sandhagius*, qui hac in re egregiam præstitit operam. Hic Epistolas Pauli in harmonia sua, firmis rationibus, quæ ibi videantur, non destitutus, sequentem in modum ordinauit:

- 1) Quæ ante prima vincula scriptæ sunt, vt
1 ad Theſſ. 2 Theſſ. 1 ad Corinth. 2 ad Corinth. ad Gal.
ad Roman.
- 2) Sequuntur, quas in primis ſuis vinculis Romæ ſcripſit,
vt ad Philipp. ad Philem. ad Coloff. ad Hebr.
- 3) Succedunt eæ, quæ primis vinculis ſolutis datæ ſunt, vt
1 ad Tim. ad Tit.
- 4) Denique ſuperſunt, quas Apoſtolus ſecundis in vincu-
lis miſit, vt ad Ephes. 2 ad Timoth. Eundem ordinem
obſeruat *Maius* Oecon. N. T. niſi quod epiſtolam ad
Galatas ei ad Romanos poſtponat, ex primis vinculis
ab Apoſtolo ſcriptam cum alijs arbitratus.

Ne autem iuſtos diſſertationis limites transgrediamur, hæc
in præſentia ſufficiant. Faxit Deus O. M. vt ſtudijs philolo-
gicis ita demus operam, ne in cortice tantum hæreamus, ſed
ad interiora quoque penetremus, nec, dum nimium cura-
mus, vt *B. Lutheri* verbis utar, quæ ſunt *ſupra* aut *infra*, obli-
uiſcamur, quæ ſunt *intra*; ita enim detrimento potius
forent, quam incremento.

SOLI DEO GLORIA.

INDEX LOCORVM SCRIPTVRÆ.

GENES.			2. SAMVEL.			ZACHAR.			MATTHÆI		
CAP.		PAG.	III,	I.	19	VI,	I.	67	XXVII,	65.	34
II,	10.	67	I. PARAL.			IX,	9.	51	MARCI		
	24.	50	V,	20. 26.	32	XI,	12. ibid.		I,	I.	60
III,	8.	32	NEHEM.			MALACH.			III,	14.	67
V,	I.	20	III,	I.	29	III,	24.	31	IV,	34.	69
	29.	38	VIII,	8.	7	MATTHÆI			VI,	7.	23
VI,	3. 12.	20	XII,	39.	29	I,	I.	20. 60		34.	20
XIV,	18.	38	PSALM.				23.	14		39.	23
XVII,	4. 5. ibid.		XIX,	5.	65	II,	I. 7. 16.	32	XI,	13.	43
XXIX,	31.	22	XXVII,	4.	23		6. 64. seq.		XIV,	70.	7
XXXV,	16.	47	LXIX,	26.	51		20.	25	XV,	15. 14. 35	
XLIII,	14.	20	CIX,	8. ibid.		III,	2.	31		21. 39	34
EXODI.			CXVIII,	23.	23	IV,	4.	19	LVCÆ		
IV,	19.	25	CXXI,	8.	22	V,	9. 19.	20	I,	5. 8.	21
VII,	11.	52	PROVERB.				41.	34		15.	19
XII,	46.	50	VIII,	I.	32	VIII,	II.	21		32.	20
XVIII,	19.	21	IESAIÆ				17.	50		50.	23
XXV,	12.	67	XXV,	6.	21	IX,	2.	ib.	III,	36.	48
XXVII,	2.	ib.	XL,	5.	20	X,	2.	68	IV,	30.	23
XXVIII,	17.	67	XLV,	12.	32		16.	23	VI,	13.	67
LEVIT.			LIII,	4.	50		20.	41	XII,	58. 14. 34	
VII,	36.	21	LXII,	11.	51		29.	34	XIV,	1. 15.	21
XXVII,	28. 29. 30		LXV,	13.	21		37.	52		26.	22
DEUTERON.				15.	31	XI,	19.	32	XV,	18.	32
V,	5.	32	IEREM.			XII,	14.	14	XXI,	5.	30
VII,	25. 26. 30		X,	II.	5		36.	24		15.	41
XIX,	15.	67	XXIII,	33. sq.	60	XV,	32.	20	XXII,	20.	59
XXI,	15.	22	XXXI,	31.	59	XVI,	17. ibid.		XXIV,	39.	13
XXV,	2.	23		32.	60	XVIII,	28.	34		44.	52
XXVII,	15-26.	60	XXXII,	7.	51	XIX,	28.	68	IOANN.		
XXVIII,	6.	22	XXXIX,	3.	33	XXI,	4. 5.	51	I,	I.	32
XXXIV,	6.	52	XLII,	5.	32		25.	32		20.	18
IOSVÆ			EZECH.				42.	23		29.	38
VI,	17. feqq.	30	I,	5. feqq.	67	XXIII,	15. ibid.			42.	69
IVDIC.			XXXVIII,	9. ibid.		XXIV,	41.	44	III,	3.	39
XXI,	3.	23	DANIEL.			XXVI,	28.	59		12.	36
I. SAMVEL.			IV,	23.	31	XXVII,	9.	51		16.	38
XV,	3.	30	MICHÆ				32.	34	V,	2.	29
XX,	31.	23	V,	I.	46		33. 46.	14		22.	7
						K			IOAN.		

IOANN.	ACTOR.	GALAT.	HEBR.
V, 39.40. 69	XVII, 25. 23	I, 18. 69	II, 17. 21
VII, 14. 15. 53	28. 53	II, 9. 68. sq.	III, I. 67
X, 9. 22	XVIII, 5. 61	III, 10. 13. 60	V, I. 21
XI, 44. 34	XIX, 22. ib.	15. 35. sec.	VII, I. 2. 14. 38.
XIII, 16. 67	XXI, 8. 67	19. 21	XIII, 15. 20
XV, 26. 39	40. 7	IV, 6. 28	IACOBI
XVI, 28. ibid.	XXVI, 22. 26	24. 60	I, 25. 60
XVII, 2. 24	ROMAN.	VI, 2. 59	II, 8. 59
12. 23	III, 27. 59. sq.	16. 65	I. PETRI
XIX, 13. 17. 7	VI, 19. 35. sq.	EPHES.	II, 24. 50
36. 50	VIII, I. 20	II, 3. 23	V, I. 69
XXI, 15. 69	15. 28	14. 26	2. PETRI
ACTOR.	I. CORINTH.	V, 31. 32. 50	I, 20. 69
I, 19. 28. sq.	I, 17. 36	PHILIPP.	II, 21. 41
20. 51	II, I. 4. ibid.	III, I. 38	II, 5. 32
21. 21	IV, 3. 35	12. 43	14. 23
V, 12. 23	V, 3. 5. II. 30	16. 65	IVDÆ.
VI, I. 16	VIII, I. 71	COLOSS.	V. 9. 14. 15. 52
VII, 20. 25. 35. 23	X, 31. 31	II, 3. 32	APOCAL.
IX, 29. 16	XI, 3. ibid.	4. 8. 71	I, I. 60
31. 19	XIII, 4. 35	I. THESSAL.	III, 12. 24
XI, 20. 16	XIV, 30. 69	III, 6. 61	IV, 6. seqq. 67
30. 23	XV, 33. 53	I. TIMOTH.	XV, 2. 19. 23.
XV, 13. 69	XVI, 5. 8. 61	II, 5. 21	XIX, 13. 32
23. 23	22. 29. seq.	2. TIMOTH.	XXI, 14. 68
33. 55	2. CORINTH	III, 8. 5. seq.	XXII, I. 39
XVII, 9. 35	III, 6. 14. 59. sq.	IV, 5. 67	
14. 16. 61	X, 4. 23	TIT.	
22. 54	XI, 8. 35	I, 12. 54	

INDEX MATERIARVM ET RERVM.

Accentus & Spiritus Gr. linguæ
 54 quando inuenti 55. *Figura*
 eorum non authentica vide-
 tur 57. vtilissima tamen nec
 spernenda 58

Acta Pauli, Petri, apocrypha 66
Ἀγγαρεύειν 33. seq
Allegatio V. T. in Nouo 45. *Modus*
allegandi 46. seqq. ex versione

Græca 48 - 50. typicus, 50. per
 adcommocationem analogi-
 cam 50. ex traditione historica
 52. s. inspiratione Spiritus S 53.
 ex gentilium scriptis, 53

Ἀμαρτωλός. 20
Ἀναγνώσεις s. *Lectiones* N. T. 57
Ἀνάθημα 30
Antiquitates Iud. commendantur

Antiquorum Codicum N. T. forma externa. 54
Apocryphi N. T. libri, improprie d. eli 65
Apostoli diuersa acceptio. 67. duodena- rius Apostolorum numerus 68
Aquila, Ioannis Euangelistæ symbo- lum 68
B *Arbarismi & Solæcismi a stilo N. T. remouentur* 39. seqq.
Bos, Lucæ Euang. symbolum 68
Breuitas stili in N. T. 38
C *Ainan, filius Arphaxadi, 43. seqq.*
Canonici libri N. T. secundi ordi- nis 65
Capitum diuisio in N. T. 56
Chaldeo-Syriasmī in N. T. 28 29
Chaldaica in V. T. 5
Chronologia commendatur 71
Cilicisimī Pauli Apost. ex sententia Hie- ronymi, 35
Codicum antiquorum forma externa 54
Cohærentia stili in N. T. 39
Cola, Commata 57
D *istinctio textus per capita, 56. commata, cola, periodos, 57 per- versus,* 59
Dogmatici libri N. T. 66
E *fficacia stili in N. T.* 38
ἐδνηνισαί. 16
Epistola ad Hebræos Græci scripta 15
Epistolarum Pauli ordo chronologi- cus, 71. seqq.
Euangelistæ diuersa acceptio, 66. seqq.
Quaternarius Euangelist. numerus, 67. seqq.
Euangelium Petri, sec. Thomam, An- dree, Matthæi, Nicodemi, apocrypha 66
Excommunicationis, apud Iudæos tres gradus 29. seqq.

F *Ata lingua Ebrææ* 6.7.8
Figuræ dictionis sacræ 17
Pontium sacrorum præstantia & neces- sitas 4.5
Forma externa Codicum N. T. anti- qua 54
Formule loquendi N. T. peculiare, 17-27.39
G *Atakerus laudatur* 25
Geographiæ notitia commenda- tur 71
γλωττοσύγχρυσις 27. seqq.
Græca lingua fontes exhibet N. T. 5. Cu? 8. Iudæis in pretio fuit, & in vfu 9
H *æreticorum varians lectio 43. 44*
Hebræa lingua fontes habet V. T. 5. Eius fata, 6. pro Chaldæo-Sy- riaca, 7
Hebræi textus Chaldæus vel Græcus interpres in synagogis Iudæorum 8
Ad Hebræos epistola Græce scripta 15
Hebraicum Matthæi Euangelium 10
Hebraismī in N. T. 17-27.40
Hellenistæ 16. Hellenisticus stilius 17-20
Hieronymi Cilicisimī 35
Historiæ studium commendatur 71
Historici libri N. T. 66
Homo, Matthæi Euang. symbolum 68
I *acobi πρωτευαγγελιον* 66
Iannes & Iambres 52
Ieremie liber inter Prophetas olim primus 51. seqq.
Inscriptiones librorum externæ, vel au- thenticæ, 60. Illarum antiquitas 59
Integritas textus N. T. 42-45
Interpres Chaldæus vel Græcus in sy- nagogis Iudæorum 8
K *αὶ καλεῖσθαι vocari & esse* 20
κεφαλαία 56. 57. 62
K 2 La-

L *Atinismi* in N. T. Græc. 14 28 34
Lectiones N. T. maiores, minores 57. 62

Leo, Marci Euang. symbolum 68

Librarii in caussa Varr. lect. 43

Λόγος, *Dei filius* 32

Λόγοι, maiores librorum sectiones 57

M *Marcii* Evangelium non Latinum, sed Græcum authenticum 32. seq. 14. 15

Matthæi Evangelium non Hebraice, sed Græce scriptum 10 - 14

Media inuestigandi sensum Scripturæ S. 37. seq. 69. seqq.

N *ouum Testamentum* cur non Hebræa aut Syro-Chald. lingua scriptum 5. 8.

Novi Testamenti stilus alicubi pure Græcus, sæpe *Hellenisticus*, 17-25. siue *Hebraismo* Veteris Test. respondens 25 27. Eius simplicitas 35. seqq. efficacia, breuitas & plenitudo 38. coheræntia, verecundia 39. peculiare dictiones & formulæ 17-27. 39. sine barbarismis ac solœcismis 39. seqq. Integritas textus 42 - 45. *forma externa* antiquorum Codicum 54. *Distinctio* per capita, commata, cœla, periodos, 56. seq. per versus, 59. *Novi Test. titulus* 59. *Partitio* in libros canonicos & apocryphos, 65. in historicos, dogmaticos & prophetici 66

O *μολογῆν* laudare 20

Ordo epistolarum Pauli chronotacticus. 71. seq.

Θυγατὶς, pro DEO 31. seq.

P *artitio* Codicis N. T. 65. seq.

Patres in caussa Varr. lect. 43 seq.

Pauli epistolarum ordo chronot. 71. seq.

Peculiare dictiones & formulæ loquendi in N. T. Græco 17-27. 39

Persismi in N. T. 28. 32. seqq.

Petrus, Apostolus πρῶτος, 68. eius primatus 69

Pfochenius 17. 24

Plenitudo stili in N. T. 38

Pleonasmus 17. seq.

Ποιμαίνειν de Regibus 47. seq.

Πορεύεσθαι 39

Propheticus N. T. liber 66

πρῶτος ordine, non imperio 69

Ψυχὴ 24

Puritas textus N. T. 42

Σάββας 20

Scaliger Ioseph. 19

Scribæ in caussis Varr. lect. 43

Scripturæ S. diuisio in Vetus & N. T. 5

Sectiones N. T. maiores & minores 57

Sensus inuestigandi media 37. sq. 69. sq.

Σίμωνας 19

Simplicitas stili in N. T. 35. seqq.

Solœcismi remouentur 39. seqq.

Σπλάγχνα, σπλανγχνίζομαι 20

Stilus N. T. alicubi purus, sæpe *Hellenisticus* 16-19

Stili in N. T. simplicitas 35. seqq. efficacia, breuitas & plenitudo, 38. coheræntia & verecundia 39. peculiare formulæ, ibid. sine barbarismis & solœcismis 39. seqq.

Στίχοι, στιχομετερίαι 61. seqq.

Stolbergius 27

Στόλοι, Apostoli 68

Subscriptiones epistolarum Pauli 67

Syriaca subscriptio Matthæi, 13. Marci, 15

T *Argumini*, s. Chaldaicæ Vet. T. translationes, earumque occasio 8

Textus N. T. Græci puritas & integritas 42

τίτλοι 56

Titulus & inscriptio librorum N. T. 59

V *ariantes lectiones* N. T. Græci 42. earum fontes & origo 43

Verecundia stili sacri 39

Versionum Scripturæ vsus, defectus 4. 5. 71

Veteris Test. allegatio in N. T. 45-53

Veteres N. T. Græci codices 49

Michaelis, Johann H.

Diss. philol. de textu Nov. Testamenti Graeco

Hala 1721

4 Diss. 446#Beibd.3

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10653330-9

VD18 15029360-001